

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAHE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

DIPLOMOVÁ PRÁCA

2009

Alena Antalíková

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAHE

Fakulta medzinárodných vzťahov
obor: Medzinárodné štúdiá, diplomacia

Príčiny, priebeh a perspektívy tretej vlny demokratizácie v Afrike

Diplomová práca

Vypracovala: Alena Antalíková

Vedúci diplomovej práce: PhDr. Otakar Volenec, Csc.

Prehlásenie

Prehlasujem, že som diplomovú prácu na tému Príčiny, priebeh a perspektívy tretej vlny demokratizácie v Afrike vypracovala samostatne. Všetku použitú literatúru a podkladové materiály uvádzam v priloženom zozname literatúry.

V Prahe dňa.....

.....
Podpis

OBSAH

ÚVOD	4
Tretia vlna demokratizácie podľa Samuela Huntingtona	6
1. PRÍČINY AFRICKEJ DEMOKRATIZAČNEJ „SUBVLNY“	7
1.1. Príčiny podľa teoretikov	7
1.2. Príčiny podľa Huntingtona	13
1.3. Príčiny neúspechu demokratizácie v niektorých krajinách	15
2. PRIEBEH A VÝSLEDOK DEMOKRATIZÁCIE	16
2.1. Počiatok demokratizácie	16
2.2. Demokratizačná reforma	17
2.3. Vybrané prípadové štúdie.....	19
2.4. Prodemokratické zmeny	20
2.5. Neúspechy demokratizácie.....	23
2.6. Protivlna	26
3. PROBLÉMY, VÝZVY A PERSPEKTÍVY.....	26
3.1. HOSPODÁRSKY ROZVOJ A DEMOKRACIA	27
3.1.1. Teórie	27
3.1.2. Africká realita.....	32
3.1.3. Spracovateľský priemysel, exporty, technológie a medzinárodný obchod.....	35
3.1.4. Investície a ekonomická sloboda.....	39
3.1.5. Telekomunikačné a informačné technológie.....	41
3.1.6. Začarovaný kruh chudoba – neprítomnosť demokracie.....	42
3.1.7. Čína	43
3.1.8. AIDS/HIV	49
3.1.9. Perspektívy integrácie a regionálne vplyvy.....	50
3.1.10. Poľnohospodárstvo a hladomory.....	53
3.2. KVALITA DEMOKRATICKÝCH INŠTITÚCIÍ	57
3.2.1. Ústava.....	58
3.2.2. Občianska spoločnosť, NGOs a médiá.....	62
3.3. HODÍ SA DEMOKRACIA PRE AFRIKU?.....	64
ZÁVER.....	69
ZOZNAM LITERATÚRY.....	70
Knižné publikácie.....	70
Časopisy v neelektronickej podobe.....	71
Elektronické zdroje	71
PRÍLOHA.....	74

ÚVOD

S ideou rozdeliť dejiny demokratizácie na niekoľko „vln“ prišiel v roku 1990 Samuel Huntington vo svojej knihe „Tretia vlna demokratizácie na sklonku dvadsiateho storočia“. V knihe si všíma, ako tretia demokratizačná vlna, ktorá začína v roku 1974 v Portugalsku, sa postupne prelieva do juhoeurópskych krajín, následne do Latinskej Ameriky a Ázie, a v menšej miere zasiahne do roku 1990 aj Afriku a Blízky východ. Tretia vlna, ako Huntington v roku 1990 pripúšťa, ešte zďaleka nemusí byť na konci, a ďalší vývoj podľa neho ukáže kam až sa tento proces dostane. Huntington sa (ako obvykle) nemýlil a krátko po vydaní knihy, presnejšie od konca 80-tych rokov, sme boli svedkami ďalšieho mohutného preliatia demokratizačnej vlny tentokrát na africký kontinent.¹ Keďže túto časť tretej demokratizačnej vlny Huntington vo svojej slávnej knihe v tom čase ešte nemohol spracovať, pokúsime sa o to v menšom merítku v prvých dvoch častiach tejto práce. Vzhľadom na to, že výrazná demokratizačná vlna zasiahla Afriku až koncom 80-tych rokov, zameriame sa len na toto obdobie a nebudeme skúmať demokratizačné tendencie od začiatku tretej vlny do konca 80-tych rokov.

Práca je členená na tri časti. V prvej budeme skúmať príčiny vedúce k rozšíreniu demokratizačných tendencií v Afrike v rozsahu, aký v postkoloniálnej Afrike nemá obdobu. Huntington sám uvádza prehľad najdôležitejších príčin vedúcich k dovtedajším demokratizáciám tretej vlny. V našich úvahách sa preto nielen zamyslíme nad príčinami udávanými rôznymi analytikmi, ale pokúsime sa aplikovať na Afriku aj Huntingtonove závery a overiť do akej miery platia aj tu. Z porovnaní týchto dvoch interpretácií sa zároveň pokúsime zistiť, či je možné identifikovať nejaké nové celoplošné príčiny, ktoré Huntington do svojho diela nezahrnul, prípadne ktoré sú príznačné pre africkú „subvlnu“. Na záver sa zamyslíme nad príčinami, prečo sa niektorým africkým krajinám demokratizačná vlna vyhla, prípadne ich nezasiahla v takom rozsahu ako iné štáty.

V druhej časti, sa bližšie pozrieme na konkrétny priebeh týchto demokratizácií ako aj postupy, ktoré krajiny využívali pri zavádzaní demokratických reforiem. Potom preskúmame konkrétne príklady niektorých vybraných krajín, aby sme mali predstavu o dynamike a konkrétnom priebehu demokratizačných procesov v jednotlivých krajinách.

¹ Podotýkame, že niektorí autori považujú rozpad bipolarity za začiatok štvrtej demokratizačnej vlny, v tejto práci sa však budeme pridržať Huntingtonovej verzie a hovoriť o tretej vlne

Ďalšou etapou v rámci druhej časti bude pozrieť sa, ako sa novým demokraciám darilo v priebehu takmer dvadsiatich rokov, zhodnotíme kvalitu demokratickej reformy. Najprv sa budeme zaoberať úspešnými zmenami, následne neúspechmi a nedostatkami. Pokúsime sa tiež identifikovať tzv. protivlnu, čiže v koľkých a ktorých krajinách sa demokracia neudržala alebo sa tu udržala len čiastočne.

Tretia, najdlhšia kapitola, predstavuje najdôležitejšiu časť práce. Za primárny cieľ celej práce budeme považovať preskúmanie demokratických perspektív v Afrike. Ak sme sa v doterajšej práci venovali skutočnému a aktuálnemu vývoju demokracie a demokratizácie, bolo to hlavne preto, aby sme naše ďalšie úvahy a teórie ukotvili v súčasnej africkej realite a nestavali ich „na piesku“. V tejto časti sa budeme pokúšať nielen odhadnúť najpravdepodobnejšie varianty budúceho vývoja, ale zamyslíme sa aj nad rôznymi hypotetickými, viac či menej pravdepodobnými variantami, budeme však pritom vždy mať na pamäti súčasnú africkú realitu.

Pokúsime sa tiež identifikovať hlavné prekážky demokratizácie v Afrike, a stanovíme si ambiciózny cieľ riešenia niektorých týchto problémov a aspoň do istej miery odhadnúť, či budú realizované, či už v najbližšom období alebo v dlhodobej perspektíve. Aby sa nám takto ambiciózny cieľ podarilo splniť, budeme sa dôsledne pridržať významných (a nesmierne prínosných) empiricko-štatistických štúdií politických vedcov a inštitúcií, ktoré prebehli v oblasti demokracie a rozvoja. Autorka sa totiž s Huntingtonom stotožňuje v presvedčení, že tento prístup „umožňuj[e] analytickú presnosť a poskytuj[e] empirické príklady, ktoré tento koncept robia užitočným. ...aby sa demokracia stávala menej ‘pokrikom’ a viac slovom, ktorého význam ‘dá predsa rozum’“²

Ako vyplynie z týchto štúdií, budeme sa musieť postupne zamyslieť nad množstvom ďalších aspektov, ktoré priamo alebo nepriamo demokraciu ovplyvňujú. Pôjde v prvom rade o hospodársky rozvoj a ekonomickú úroveň, ale aj o rozvinutosť občianskej spoločnosti, úroveň vzdelanosti, kvalitu a dostupnosť médií, etnickú problematiku – ktorá je v prípade Afriky nesmierne naliehavá, kľúčová a zložitá, problematiku vojen, a ďalšie. Budeme sa im zvlášť venovať v jednotlivých podkapitolách v rámci tretej časti.

² Huntington Samuel P. - *Tretí vlna demokratizácie na sklonku dvadsiateho storočia*, str. 16,

Autor týmto výrokom obhajuje definíciu demokracie empirickým a procedurálnym spôsobom, v kontraste s definíciami idealistickými či utopickými. Z textu ale vyplýva jeho príklon k empiricko-analytickému prístupu v sociálnych a politických vedách

Tretia vlna demokratizácie podľa Samuela Huntingtona

Ako sme zmienili v úvode, rozdelenie postupnej demokratizácie krajín na tri časti, či vlny, navrhol v roku 1990 Samuel Huntington v knihe „Tretia vlna demokratizácie na sklonku dvadsiateho storočia“. Tieto demokratizačné dejiny pritom začínajú približne rokom 1750. Huntington si všíma, že „v roku 1750 tak v západnom svete na národnej úrovni neexistovali v podstate žiadne demokratické inštitúcie. Avšak o storočie neskôr, v roku 1900 už takéto inštitúcie fungovali v mnohých krajinách a na sklonku dvadsiateho storočia malo demokratické zriadenie ešte omnoho viac štátov. Demokratické inštitúcie vznikali vo vlnách, ktoré tu označujeme ako vlny demokratizačné“³.

Každá jednotlivá vlna má pritom iné, svoje špecifické príčiny a je charakteristická veľkou koncentráciou prechodov k demokracii v nejakom období. Je pritom dôležité si uvedomiť tri skutočnosti. Za prvé, k demokratizáciám dochádza samozrejme aj mimo tieto vlny ale v menšej miere; za druhé, proces demokratizácie nie je nikdy nezvratný a každú vlnu nasledovala aj tzv. protivlna (v nej však demokracia ustúpila v menšom počte krajín než sa v tom istom období demokratizovalo, môžeme zhruba hovoriť o systéme dva kroky vpred a jeden vzad); a za tretie, okrem ostrého prechodu z nedemokratického režimu do režimu demokratického je vždy zaznamenaných aj mnoho prípadov čiastočnej demokratizácie a politickej liberalizácie, bez úplnej zmeny režimu na jasne demokratický.

Prvá z týchto vln prebehla v rokoch 1828-1926, druhá v období 1943-1962. Tretia vlna prebieha od roku 1974 pravdepodobne až do súčasnosti, autor totiž – ako sme videli v úvode - v roku vydania (1990) tvrdí, že vlna ešte nemusí byť na konci a nie je zatiaľ jasné kedy skončí.

Tretia vlna teda začína v roku 1974, a to úspešným pučom portugalského hnutia Movimento das Forças Armadas. Pučom sa podarilo zvrhnúť diktátora Marcella Caetana a v priebehu osemnástich mesiacov sa v tejto krajine podarilo zaviesť stabilné demokratické inštitúcie, ktoré pretrvávajú dodnes. Približne v tom istom čase došlo k podobnému vývoju aj v ďalších juhoeurópskych krajinách, v Španielsku a Grécku. V Španielsku v roku 1975 umiera dlhoročný diktátor generál Franco, a po ňom padá celý frankistický režim. V Grécku sa autoritársky režim rozpadá v roku 1974, a v tom istom roku sa moci ujíma demokraticky zvolená vláda.

³ Huntington Samuel P. - *Třetí vlna demokratizace na sklonku dvacátého století*, str. 22

V nasledujúcich rokoch od autoritárstva k demokracii prešlo asi tridsať krajín, a rozšírenie demokratických vplyvov sa dotklo ďalších dvoch desiatok. Medzi uvedenými tridsiatimi sa nachádzajú krajiny Latinskej Ameriky, kam sa demokratizačná vlna presunula koncom sedemdesiatych rokov (Ekvádor, Peru, Bolívia, Argentína, Brazília, a ďalšie), Ázijské krajiny (India, Filipíny, Kórea, Taiwan, a ďalšie), východoeurópske krajiny kolabujúceho komunistického bloku a do roku 1990, keď bolo dielo spísane, iba vo veľmi malej miere aj krajiny Blízkeho východu a niekoľko afrických krajín. Týkalo sa to Nigérie, ktorá v roku 1979 prešla od vojenského režimu k demokracii, tá však trvala len do roku 1984 keď demokratickú vládu zvrhol vojenský puč. Podobným vývojom prešiel Sudán v rokoch 1986 a 1989. V Senegale, Tunisku, Alžírsku, Egypte a Jordánsku dochádzalo pred rokom 1990 k istej miere liberalizácie. Ďalšou africkou krajinou, ktorej sa v rámci tejto vlny podarilo zriadiť demokraciu je JAR, kde k pomalému odstraňovaniu apartheidu dochádzalo od roku 1978 a proces bol zavŕšený počiatkom 90-tych rokov. Huntington ju zaraďuje ešte len medzi čiastočne demokratizované krajiny, systém rasovej oligarchie sa úplne rozpadol až v roku 1994.

1. PRÍČINY AFRICKEJ DEMOKRATIZAČNEJ „SUBVLNY“

K rozdeleniu dejín demokratizácie do jednotlivých vĺn Huntingtona okrem iného viedlo poznanie, že tieto vlny majú vždy nejakú spoločnú skupinu príčin. Vo svojom diele uvádza: „Nie je iste pravdepodobné, že by nahromadenie toľkých prechodov k demokracii... mohlo byť úplne náhodné. Zdá sa rozumné predpokladať, že tieto prechody boli do určitej miery vyvolané príčinami, ktoré ovplyvnili viacero štátov naraz a súbežnými vývojovými trendmi v niekoľkých rôznych štátoch.“⁴

1.1. Príčiny podľa teoretikov

Pokiaľ ide o hľadanie najdôležitejšej príčiny africkej demokratizácie, zoskupujú sa teoretici do dvoch táborov. Jeden tábor považuje za hlavnú príčinu kolaps sovietskeho impéria, druhý si všíma kontinuitu procesov započatých už pri dekolonizácii. Okrem toho oba tábory uznávajú množstvo ďalších podporných pozitívne pôsobiacich príčin, ale tieto sú vnímané ako hlavné. Pozrieme sa na ne podrobnejšie.

⁴ Huntington Samuel P. - *Tretí vlna demokratizácie na sklonku dvadsiateho storočia*, str.51

Podľa analytikov zdôrazňujúcich rozpad komunistického bloku je vplyv tejto dejinnej skutočnosti viacúrovňový. Jednak je dôležitá inšpirácia príkladom. Afričania mali možnosť na príklade štátov východnej Európy sledovať, že bez ohľadu na to ako brutálny a dobre vyzbrojený štátny režim je, môže byť zdola zvrhnutý.⁵ V ďalšej rovine mal významný vplyv koniec studenej vojny, znamenajúci ukončenie finančnej a vojenskej podpory štátov spriatelených s jednotlivými blokmi. „Toto zmiznutie technickej, vojenskej a finančnej podpory...posilnilo domácu opozíciu a učinilo štát zraniteľnejším voči masovým protestom.“⁶ Ukončenie finančnej podpory zas uvrhlo množstvo diktátorských štátov do neriešiteľných hospodárskych kríz, čo taktiež prispelo k vystupňovaniu domácej nespokojnosti s ich vládou a viedlo k ich zvrhnutiu.

Druhý tábor analytikov verí, že pri analýze týchto procesov sa musíme vrátiť späť na prelom 50-tych a 60-tych rokov do obdobia dekolonizácie. Treba si uvedomiť, že vtedajšie vyvrcholenie protikoloniálneho odporu nebolo len snahou obyvateľov vymaniť sa z koloniálnej nadvlády ale tiež snahou zrealizovať vo svojich štátoch demokratické hodnoty a v neposlednom rade vyriešiť celý rad závažných ekonomických a sociálnych problémov. Generácia nacionalistických lídrov protikoloniálnych hnutí poukazovala na to, že Afrika je nedemokratická, zaostalá, chudobná a nevzdelaná vinou kolonizátorov a sľubovala, že keď ich vyženú a vlády sa ujmu Afričania, všetky tieto neduhy sa vyriešia. Krátko po vyhláseniach nezávislosti, či skôr už v okamihu vyhlásenia nezávislosti, však v afrických krajinách začal postupný prechod k autoritárskym režimom, ktoré sa často vyznačovali väčšou brutalitou a mierou represii než v čase kolonizácie. V priebehu niekoľko málo rokov sa tak „osloboditeľom“ podarilo premeniť štáty na rôzne formy diktatúr, tyranií, autoritatívnych a despotických systémov, centralizovať moc, zaviesť do štátnej správy princíp patrón-klient, nechať bohato prekviatať korupciu a úplne sa zmocniť štátnej kasy.⁷

Rozčarovanie a nespokojnosť s výsledkom dekolonizácie sa neobjavili náhle z ničoho nič na konci 80-tych rokov, ale boli v Afrike prítomné celých štyridsať rokov. Podľa zástancov tejto interpretácie bolo teda len otázkou času, kedy sa táto nespokojnosť dostane na povrch. Nová vlna prodemokratickým vodcov a hnutí preto mohla ľahko poukázať na nesplnenie sľubov nacionalistov z čias dekolonizácie, poukázať na

⁵ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*

⁶ tamtiež, str. 41

⁷ tamtiež, str. 40

katastrofálnu politickú i hospodársku situáciu krajiny, a zmobilizovať ľudové masy proti súčasným diktátorom.⁸ Podľa týchto autorov šlo teda v afrických podmienkach o akési „druhé oslobodenie“, či „druhú demokratizačnú vlnu“, ktorá bola len logickým pokračovaním procesu započatého 40 rokov predtým.

Niektorí autori poukazujú na to, že vnútorné vrenie uvádzané druhou skupinou analytikov, síce objektívne existovalo, ale bez silného výrazného a dôležitého impulzu, ktorý poskytol práve koniec studenej vojny a rozpad komunistického bloku by na povrch nemuselo vyjsť. Prinajmenšom by rozsah demokratizácie bol podstatne menší. Na druhej strane si môžeme všimnúť, že demokratizáciu Afriky spustili podobne príčiny ako rozpad samotného komunizmu, predovšetkým sa bude jednať o neúnosnú ekonomickú situáciu. Autori prvej skupiny argumentujú v zmysle že ta samotná by bola dostatočnou príčinou, rovnako ako ňou bola v komunistických systémoch východnej Európy.

Polemiku týchto dvoch skupín môžeme zakončiť - ako to už býva – kompromisne, s tým, že hospodárske krízy boli sami od seba dôležitým impulzom pre prechod k demokraciám v mnohých prípadoch, v iných by však bez rozhodujúceho impulzu kolapsu sovietskeho impéria demokratické vízie naplnené neboli. V prípade niektorých štátov bola časová návaznosť na rozpad sovietskeho impéria čisto náhodná, v mnohých ďalších štátoch však bol dôležitým impulzom, ktorý domácu nespokojnosť vyniesol na povrch vo forme štrajkov, demonštrácií a nepokojov. Koniec studenej vojny teda rozhodol hlavne o rozsahu demokratizačných procesov v Afrike.

Štátnici boli teda v mnohých prípadoch nútení pristúpiť na prechod k demokracii hlavne kvôli neúnosnej finančnej situácii. Finančná kríza sa v takmer celej Afrike na konci 80-tych rokov prehĺbila až zo štyroch dôvodov. Za prvé, dekáda 80-tych rokov bola pre celú Afriku hospodársky mimoriadne neúspešná, počas celého desaťročia dochádzalo nielen k stagnáciám ale dokonca k poklesom ekonomickej výkonnosti a zhoršeniu indikátorov hospodárskeho rozvoja (Afrika ako jediný kontinent mala všetky rozvojové indikátory negatívne), takže sa začalo hovoriť o tomto období ako o stratenej dekáde. Za druhé, mnoho štátov sa práve v tomto čase stalo (z dôvodu neúspešnej dekády) neschopnými ďalej splácať úvery, takže sa stali pre zahraničné veriteľské inštitúcie nedôveryhodnými, a nikto nebol ochotný im požičiavať. Diktátori sa ocitli v zjavne

⁸ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str. 40

neriešiteľnej ekonomickej a finančnej situácii. Za tretie, po strate finančnej podpory zo strany supervel'mocí sa diktátori nemali na koho obrátiť v snahe riešiť túto naliehavú krízu. Studená vojna skončila a africké krajiny samé o sebe nemali v novom systéme medzinárodných vzťahov pre supervel'moci žiadny strategicky význam, takže sa z afrických diktatúr rázne stiahli. Za štvrté, práve v tomto období sa objavuje nová doktrína rozvojovej pomoci zo strany nielen WB a IMF⁹ ale aj krajín OECD. Podľa tejto doktríny je rozvojová pomoc poskytovaná len krajinám spĺňajúcim istú úroveň demokratických štandardov. Dochádza teda nielen k obmedzeniu podpory zo strany supervel'mocí a súkromných veriteľov ale aj oficiálnej rozvojovej pomoci. Finančná kríza sa z uvedených štyroch dôvodov stala pre diktátorov po prvý krát od dekolonizácie fakticky bezvýchodisková a viedla v mnohých prípadoch k ich pádu.

Zmena v rozvojovej politike zo strany WB, IMF, OECD a ďalších sa teda tiež stala jedným z významných faktorov africkej demokratizácie. Úloha medzinárodného spoločenstva sa však neobmedzila len na finančné sankcie (či už priame vo forme prerušenia rozvojovej pomoci alebo nepriame vo forme prerušenia obchodných stykov). Medzinárodné spoločenstvo bolo v skutočnosti ďalšou dôležitou príčinou veľkých zmien ku ktorým v Afrike koncom 80-tych rokov dochádzalo. Týmto ich prínosom bola hlavne činnosť medzinárodných nevládných organizácií, a v širšom poňatí medzinárodných sietí. Autori štúdie „The power of human rights“ argumentujú, že „medzinárodné normy a medzinárodné siete môžu poskytnúť kľúčovú podporu v demokratizačných procesoch“.¹⁰

Úloha nevládných organizácií je podľa tejto teórie kľúčová, v tom, že v spolupráci s medzinárodnými organizáciami a západnými demokraciami poskytujú kľúčovú podporu v počiatočných štádiách demokratizačného prechodu. Dochádza k tomu tak, že tieto siete:

- a) zaradia tieto represívne režimy do medzinárodnej agendy,
- b) iniciujú proces morálneho obviňovania diktátorských režimov a zatlačia na morálne povedomie vo vlastných krajinách,
- c) posilňujú pôvodne slabú domácu opozíciu¹¹.

⁹ World Bank (Svetová banka) a International Monetary Fund (Medzinárodný menový fond)

¹⁰ Risse Thomas, C. Ropp, Stephen, Sikkink Kathryn, *The power of human rights*, str. 38

¹¹ tamtiež, str. 33- 34

Týmto prístupom je potom na režim vyvíjaný tlak zhora (medzinárodná sieť) aj zdola (domáca opozícia) a je tak väčšia šanca, že dôjde k jeho kolapsu.

Zapojenie medzinárodného spoločenstva do demokratizačného procesu má často podobu bumerangu. Domáca opozícia kontaktuje zahraničné NGOs¹². Zahraničné NGOs presvedčia medzinárodné organizácie a rôzne darcovské inštitúcie či západne vlády aby na represie uplatňujúce krajiny vyvíjali nátlak. Zároveň môžu vyjednať finančnú podporu pre domáce opozičné skupiny (bumerang sa vracia).¹³ Tento systém má nesmierny význam hlavne v prípade, že domáca opozícia nemá dostatočnú silu aby sa sama represívnemu režimu postavila. To bol prípad väčšiny afrických krajín a preto tento mechanizmus aktívne využívali. Množstvo univerzitných profesorov, právnikov a ďalších využívalo svoje postavenie a v medzinárodných časopisoch uverejňovali svedectvá o katastrofálnej situácii v ich krajinách v oblasti ľudských, občianskych a politických práv.¹⁴ Okrem toho k uplatneniu bumerangového efektu dochádzalo v prípadoch, keď sa diktátori v snahe udržať sa pri moci uchýlili k represiam a zvýšeniu násilia. Miesto aby im to pomohlo morálne posilnili opozíciu a aj jej medzinárodnú podporu. Demokratizačný proces tak represie často nezastavili ale ho naopak výrazne urýchlili.

Ďalším príkladom aktívnej účasti medzinárodných sietí je uvedené podmienenie rozvojovej pomoci demokratickými reformami. To na jednu stranu v snahe získať nevyhnutné finančné prostriedky motivovalo niektorých štátnikov k prijatiu niektorých demokratických reforiem. Na druhú stranu to poskytlo veľkú oporu a silné argumenty opozičným hnutiam v nátlaku na nepoddajných domácich diktátorov a v mobilizácii ľudových mäs. Okrem toho opozičné hnutia, na rozdiel od represívnych diktátorských vlád, často dokázali získať od západných vlád a rôznych nevládných organizácií dosť materiálnych prostriedkov na zorganizovanie protivládneho odporu. „Medzinárodné organizácie, nevládne organizácie, západní lídri, veritelia aj darcovia, tí všetci prišli podporiť dobrý spôsob vládnutia (good governance) a demokraciu, a poskytli tým výraznú podporu hnutiam za inštitucionálnu reformu po celom kontinente.“¹⁵ Na druhej strane je

¹² Non-governmental organizations (nevládne organizácie)

¹³ Risse Thomas, C. Ropp, Stephen, Sikkink Kathryn, *The power of human rights*, str. 18

¹⁴ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str. 116

¹⁵ tamtiež, str. 42

zrejme, že úloha medzinárodných sietí bola v celom procese len podporná, a bez dostatočného vnútorného tlaku by týmto vonkajším tlakom diktatúry nepodľahli.¹⁶

Pozrime sa teraz na charakter týchto vnútorných tlakov. Koncom 80-tych rokov dochádza k veľkej mobilizácii občianskej spoločnosti, po tom čo bola táto bezprostredne po dekolonizácii takmer úplne potlačená. Šlo o mobilizáciu odborových zväzov, učiteľov, študentov, právnických komôr a ďalších. Akým spôsobom vyvíjali na režimy tlak si ukážeme v ďalšej kapitole. Ďalším predstaviteľom občianskej spoločnosti ktorí v africkej demokratizácii zohral významnú úlohu boli náboženstvá. „V Ghane, Keni, Nigérii aj Malawi...predstavitelia cirkví, bez ohľadu na vierovyznanie, otvorene útočili na korupciu a prejavovali podporu prodemokratickým lídrom, vyzývali na ukončenie vlády jednej strany či jednotlivca a volali po okamžitej politickej liberalizácii.“¹⁷

Hlavným aktérom občianskej spoločnosti však bolo kresťanské náboženstvo, a v rámci toho hlavne katolícka cirkev. Pred rokom 1989 bola väčšina občianskych združení režimom umlčaná, cirkev však bola jedinou výnimkou. Bola to teda práve cirkev ktorá sa stala jednotiacim prvkom pre ďalšie prodemokratické hnutia. Hoci bola taktiež do veľkej miery cenzurovaná, boli to práve kazateľnice odkiaľ sa ozývali kritické a prodemokratické hlasy. Najukážkovejším príkladom tohto mechanizmu predstavuje Malawi. Hastings Banda sa bezprostredne po vyhlásení nezávislosti v roku 1964 vyhlásil doživotným prezidentom, zlikvidoval opozíciu a zaviedol vo svojej krajine represívny režim. V roku 1992 katolícke klérum na cele s arcibiskupom Jamesom Chionom vydali pastiersky list v ktorom veľmi kriticky odsúdili súčasný politický režim. Vyčítali mu chudobu v krajine, negramotnosť, korupciu a ďalšie problémy. Tento list sa stal rozhodujúcim podnetom vedúcim k zvrhnutiu Bandovho režimu. Ďalšie krajiny v ktorých zohralo kresťanstvo dôležitú úlohu v demokratizácii bola Keňa, bývalý Zair (dnes Demokratická republika Kongo), Benin, a ďalšie. V Juhoafrickej republike, kde cirkev spočiatku bola oporou systému apartheidu, taktiež v 80-tych rokoch dochádza k obratu. Radikálna afrikánska cirkev prehodnotila svoje predošlé stanoviská a nakoniec sa pridala k protiapartheidnému hnutiu.¹⁸

¹⁶ t Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str 114

¹⁷ tamtiež, str. 42

¹⁸ tamtiež, str. 114-115

V niektorých prípadoch, ako napríklad v Ghane, sa diktátori zas spoliehali, že keď vypíšu voľby na poslednú chvíľu, opozícia nestihne zmobilizovať svojich voličov. Tento predpoklad sa však nepotvrdil a Ghana sa vďaka tomuto diktátorovmu omylu vydáva na cestu k demokracii. (Podobných omylov uvádza Huntington v priebehu tretej vlny veľké množstvo, zdá sa že ani po dvadsaťročných skúsenostiach svetových dejín sa diktátori nepoučili).

Na záver uvedme, že istý pozitívny účinok malo aj oslabenie hlasov zo strany západných (hlavne amerických) politologicko-vedeckých kruhov, ktoré po celé desaťročia hlásali a presadzovali tie najnezmyselnejšie teórie od etatizmu (viď časť 3.1.2.), teórie závislosti až po teórie odsudzujúce napodobňovanie západných mediálnych vzorov s tým, že tým dochádza k vyprázdňovaniu vlastnej kultúry.

1.2. Príčiny podľa Huntingtona

Huntington uvádza, že na rôzne skupiny štátov pôsobili rôzne skupiny faktorov privodzujúcich ich demokratizáciu. V prípade tretej vlny identifikuje týchto príčin päť, s tým, že opäť na rôzne skupiny štátov pôsobili rôzne skupiny faktorov, a tiež v rôznych obdobiach sa jednotlivé príčiny presadzovali výraznejšie či menej výrazne. Zmienými príčinami sú:

„1) prehlbujúce sa problémy legitimacy autoritárskych systémov vo svete, kde sa demokratické hodnoty tešili všeobecnej popularite, závislosť legitimacy týchto režimov na ich výkonnosti a úpadok takej legitimacy v dôsledku vojenských porážok, hospodárskych zlyhaní a ropných kríz rokov 1973-1974, a 1978-1979.

2) bezprecedentný celosvetový hospodársky rast šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia, v dôsledku ktorého došlo v mnohých krajinách k vzostupu životnej úrovne väčšiny obyvateľov, k zvýšeniu kvality vzdelania a k výraznému nárastu počtu príslušníkov mestskej strednej triedy

3) nápadné zmeny doktríny a činnosti katolíckej cirkvi, ktoré sa po prvý krát prejavili v priebehu Druhého vatikánskeho koncilu v rokoch 1963-65, a súvisiaca premena množstva národných cirkví z obhajcov statu quo v odporcov autoritárstva a obhajcov sociálnych, hospodárskych a politických reforiem

4) zmeny v politike vonkajších činiteľov, vrátane nového postoja Európskeho spoločenstva k možnosti prijímania ďalších členov...zásadné premeny zahraničnej politiky Spojených štátov po roku 1974, odkedy sa jej významným prvkom stalo presadzovanie

ľudských práv a demokracie v iných krajinách a Gorbačovova dramatická zmena sovietskej politiky...

5) lavínový efekt alebo inspirácia príkladom...¹⁹

PARALELY A ROZDIELY

Add 1) Huntingtonov súhrn príčin môžeme do veľkej miery aplikovať aj na Afriku. Prvou uvádzanou príčinou sú hospodárske krízy. Tieto krízy viedli k nárastu nespokojnosti nielen medzi občanmi ale aj elitami a vytvorili tak tlak na nutný počiatok demokratických reforiem. Ropná kríza nezasiahla všetky africké krajiny v takej miere, ako v prípade iných štátov tretej vlny, v niektorých však významnú úlohu hrala, napríklad v Benine.

Add 2) bezprecedentný rozvoj, rast strednej triedy a vzdelanosti Afriku v najmenšom nezasiahol, toto kritériu sa týka len neafrických skupín demokratizovaných krajín

Add 3) katolícka i ďalšie cirkvi zohrali v demokratizačnom procese významnú úlohu. V prípade Afriky však treba upozorniť na masívny vplyv celej občianskej spoločnosti, nielen cirkví. Hoci bola väčšina jej aktivít v priebehu postkoloniálneho obdobia násilne potlačovaná, rýchlo sa dokázala vo veľkej miere zmobilizovať, a hoci by tento tlak bez vonkajšej podpory nestačil, predstavoval v demokratizáciách často rozhodujúcu okolnosť.

Add 4) vonkajšie činitele v najširšom merítke zohrali dôležitú úlohu, zrejme ešte väčšiu než im Huntington pripisuje. Huntington síce poukazuje na obhajobu demokratických hodnôt zo strany Spojených štátov, a na dôležitý vonkajší vplyv sovietskeho impéria (v tomto prípade až jeho rozpad), ale opomína úlohu medzinárodných sietí a noriem, ktorá možno zohrala úlohu nielen v Afrike ale aj v iných regiónoch demokratizujúcich sa v rámci tretej vlny. Najlepším dôkazom toho je fakt, že začiatok rozvoja týchto organizácií a sietí datujeme práve rokom 1973, to znamená rok pred začiatkom tretej vlny.

Nakoniec si povšimnime, že hoci v prípade väčšiny demokratizácií tretej vlny USA zohrali pozitívnu úlohu vďaka aktívnemu prodemokratickému angažovaniu, v prípade Afriky bolo ich najväčším prínosom že sa stiahli a prestali na kontinente pôsobiť destabilizujúco. Ako v jednom rozhovore uviedol Noam Chomsky na adresu

¹⁹ Huntington Samuel P. - *Tretí vlna demokratizace na sklonku dvacátého století*, str. 52-53

USA, nemusíme premýšľať ako bojovať proti [terorizmu], často postačí ak ho sami prestaneme páchať.²⁰

Add 5) vo väčšine krajín boli demokratizačné reformy v rozhodujúcej miere ovplyvnené zánikom bipolarity a demokratizačným procesom vo východoeurópskych krajinách. Africké krajiny sa nechali inšpirovať nielen východoeurópskou demokratizačnou vlnou, ale na demokratizačné hnutia povzbudivo pôsobil aj pozitívny vývoj v ostatných afrických krajinách.

1.3. Príčiny neúspechu demokratizácie v niektorých krajinách

Mnohé z príčin neúspechov demokratizácie uvádza vo svojej knihe Huntington, a vo veľkej miere platia aj v prípade Afriky.

Jednou z týchto príčin býva, že opoziční lídri nie sú vždy presvedčenými demokratmi. Demokratickú rétoriku len využívajú na to, aby zosadili súčasné vedenie a sami sa dostali k moci. Hneď ako sa im podarí zosadiť starých diktátorov, stávajú sa z nich noví „demokratickí“, čiže regulérne zvolení diktátori. K tomuto došlo v mnohých afrických krajinách, ako príklad uveďme Etiópiu. Ako ukazuje Huntington na príkladoch krajín tretej demokratizačnej vlny, takáto výmena diktátorov je ľahšia v chudobných a ťažšia v bohatých krajinách. Ekonomická zaostalosť afrických krajín takúto výmenu diktátorov umožňuje, došlo k nej teda vo väčšej miere než v ostatných demokratizovaných regiónoch.

Ďalšou príčinou neúspechu demokratizácie v niektorých krajinách bola šikovní taktická manipulácia niektorých diktátorov. Pristúpili na čiastočné ústupky, čím stiahli svoju krajinu z popredia medzinárodného záujmu a v demokratizačnom procese nepokračovali, vďaka čomu sa im podarilo udržať pri moci.²¹

Dost' nešťastnými sú prípady keď neschopnosť opozície zjednotiť sa a v slobodných voľbách postaviť spoločného kandidáta zmarila šancu krajiny na prechod k demokracii a možnosť zosadiť súčasných diktátorov. Tento scenár bol príčinou, prečo k demokratizácii nedošlo napríklad v Keni.

²⁰ voľná citácia z knihy *Moc a teror* – Noam Chomsky

²¹ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str 43

2. PRIEBEH A VÝSLEDOK DEMOKRATIZÁCIE

2.1. Počiatok demokratizácie

Ako sme videli v predošlej časti, africké štáty čelili na sklonku 80-tych rokov vážnym hospodárskym problémom. Dochádzalo tak k otvoreným prejavom nespokojnosti, štrajky sa stali bežným spôsobom prejavovania nespokojnosti nielen odborových hnutí, ale čoraz častejšie aj štátnych zamestnancov, a nakoniec aj samotných predstaviteľov armády. Práve tieto dve skupiny sa následne často stávali hlavným impulzom pre zavedenie politických reforiem. Hlavným tlakom na zmenu režimu neprišiel teda zdola ale zhora, z pomedzi elit.²² „Napriek tomu, že do demokratizačného procesu boli zapojené široké masy sústredené v rôznych spoločenských skupinách, požiadavka politických reforiem prišla v mnohých prípadoch od členov elit, vrátane intelektuálov, ktorý už mali po krk arbitrárneho spôsobu vládnutia.“²³

Hospodárska kríza aj zmena zahraničnej rozvojovej politiky mali však za následok aj celospoločenskú mobilizáciu. Tú diktátori často nemohli potlačiť z dôvodu výpadku vojenskej pomoci zo strany supervelmocí. Základom spoločenskej mobilizácie sa – ako sme videli v predošlej časti – často stávali cirkvi, hlavne katolícka cirkev. Vďaka tomu, že ako jediná či jedna z mála občianskych zoskupení nebola úplne umlčaná, mala výhodnú pozíciu aby sa v demokratizačnom procese zhostila úlohy lídra. Okrem cirkvi hrali dôležitú úlohu v mnohých krajinách aj odborové zväzy. Po získaní nezávislosti vyvinuli mnohí noví diktátori veľké úsilie zbaviť sa odborov, z obavy pred tým, že sa stanú základňou pre opozíciu. V mnohých prípadoch sa im to však nepodarilo. Ako príklad uveďme Zambiu, kde sa vláda niekoľkokrát pokúšala vodcu odborov, Fredericka Chilubu, podplatiť ponukou postu vo vláde. Nakoniec to bol práve zambijský odborový zväz kto v roku 1998 inicioval rozsiahlu kampaň za nastolenie demokracie v Zambii. Došlo k vytvoreniu politickej strany na čele s Chilubou, a tá v roku 1991 vyhrala voľby, čím v krajine odštartoval demokratizačný proces. V iných krajinách sa odbory angažovali v demokratizácii organizovaním rozsiahlych štrajkov. Impulzom k takýmto štrajkom bývali spočiatku nevyplatené mzdy, prepúšťanie zo zamestnania atď. Postupom času sa

²² Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str 42

²³ Hyden Goran, Leslie Michael, Ogundimu Folu F., Editors – *Media and democracy in Africa*, str. 42

však hlavnou ideou štrajkov stáli požiadavky na inštitucionálne reformy, snaha vynútiť si zodpovednejší prístup zo strany vlády.²⁴

Ďalšími kto sa zúčastnil na demokratizačnom procese boli rôzne občianske hnutia organizované na domácej aj medzinárodnej báze, ďalej študentské hnutia, médiá, bývalí politici. Napríklad v Keni to bola právnická komora kto vyvinul rozhodujúci tlak na vládu Daniela arap Moi-a, aby zrušil systém vlády jednej strany. K podobnému vývoju došlo aj v Kamerune.²⁵

Zaujímavý je prípad Nigeru. Kľúčovú úlohu pri demokratizácii tu zohrali nezávislé noviny Haske. Tieto boli tajne vydávané v susednom Benine a s miernym oneskorením distribuované v Nigeri. Týmto novinám je pripisovaná zásluha za dosiahnutie zorganizovania národnej ústavnej konferencie v roku 1991. Žiadne iné médium v Afrike takto významnú úlohu nezohralo. Bolo však zaznamenaných niekoľko prípadov, kedy médiá preukázali veľkú odvahu. To bol prípad Bulawayo Chronicle v Zimbabwe, Post v Zambii a Guardian v Nigérii. Úloha médií v iných krajinách spočívala v odhaľovaní prípadov korupcie, oboznamovaní verejnosti s tým, čo je to demokracia a čo obnáša, okrem iného aké občianske práva ľuďom zaručuje.²⁶

2.2. Demokratizačná reforma

Niektoré krajiny sa v úsilí demokratizovať svoje inštitúcie odhodlali k procesu ústavnej reformy s účasťou širokej škály občianskych zoskupení. Viedlo ich k tomu presvedčenie, že základom demokracie musí byť konsenzus čo najširšej občianskej základne pri vytváraní nových noriem. Týkalo sa to Eritrei, Etiópie, Mozambiku, Namíbie, Juhoafrickej republiky a Ugandy. Najpríkladnejším je prípad Juhoafrickej republiky. Po jednaní predstaviteľov všetkých politických organizácii bolo vypracovaných 34 princípov, ktorými sa malo riadiť vytváranie novej ústavy. Následne sa začal proces zhromažďovania ústavných návrhov a rôznych podnetov. Ústavná komisia ich napočítala niekoľko tisíc. Až potom, čo bola vypracovaná nová ústava, prebehli slobodné, pluralitné a demokratické voľby.²⁷

²⁴ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str. 115-116

²⁵ tamtiež, str. 115-116

²⁶ Hyden Goran, Leslie Michael, Ogundimu Folu F., Editors – *Media and democracy in Africa*, str. 48

²⁷ tamtiež, str. 43

Ďalším z relatívne úspešných spôsobov ako sa v krajine zavádzala demokracia bolo počiatočné zorganizovanie „národnej konferencie“. Tá sa stala akýmsi diskusným fórom, kde boli prizvaní zástupcovia najrôznejších skupín obyvateľov, aby tu dojednali spôsob prechodu k demokracii a nového štátneho usporiadania. Tento prístup bol príznačný pre frankofónne krajiny. Prvou z nich bol v roku 1990 Benin, kde tento prístup aj zožal najväčší úspech. Z beninskej národnej ústavotvornej konferencie vzišla v roku 1991 nová ústava a následne sa konali voľby, v ktorých doterajší diktátor utrpel porážku. Krajina sa tak vydala na cestu k demokracii.

Modelom národných konferencií sa nechali inspirovať ďalšie frankofónne krajiny, avšak s menším úspechom. Ďalšie národné konferencie sa tak konali aj v Kongu, Mali, Nigeri, Kamerune a bývalom Zaire. V mnohých z týchto krajín vládla predtým prísna cenzúra opozície a rôzne občianske skupiny nemali prístup k verejnej diskusii či rozhodovaniu. Zorganizovanie konferencie s takto širokou účasťou teda znamenal zásadný zlom v doterajšej situácii.²⁸ Ďalej si treba uvedomiť, že hoci výsledkom týchto konferencií nebola demokratická zmena, znamenali výraznú vzpruhu pre dosiaľ utláčanú občiansku spoločnosť a naštartovali proces jej oživenia a konsolidácie. To znamená, že takto revitalizovaná občianska spoločnosť môže naďalej pokračovať v tlaku na zavedenie demokratických reforiem. Ďalším prínosom týchto konferencií bolo oživenie médií, oživenie atmosféry otvorenej debaty o kvalite vládnutia a objavenie sa zárodku rozvoja demokratickej kultúry v týchto krajinách.²⁹

V anglofónnych krajinách demokratizačný proces končil často neúspechom. Voľby v týchto prípadoch prebehli pred zmenou ústavy. Príčinou tohto neúspechu bola neochota novej, demokraticky zvolenej vlády zapojiť do diskusie o ústavných zmenách a o prechode k demokracii širšie občianske skupiny. V Keni napríklad vláda vyhlásila, že ako legitímne zvolená má výsostné právo o týchto procesoch rozhodovať sama. Podobne na tom bola aj Tanzánia. V Keni sa preto vláde na odpor postavila opozícia občianskych hnutí, ktorí zorganizovali vlastné hnutie za ústavnú reformu.³⁰ Bohužiaľ bez výrazných úspechov.

²⁸ Hyden Goran, Leslie Michael, Ogundimu Folu F., Editors – *Media and democracy in Africa*, str. 42

²⁹ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str. 121-123

³⁰ Hyden Goran, Leslie Michael, Ogundimu Folu F., Editors – *Media and democracy in Africa*, str. 43

Z uvedených troch prípadov prechodu k demokracii môžeme teda vyvodit' záver, že demokratizácia bola relatívne úspešná tam, kde do zriaďovania demokratických inštitúcií a spísania novej ústavy boli zapojené občianske skupiny, neúspešná bola naopak tam, kde bez ďalšieho prebehli voľby, ktoré viedli nakoniec iba k zvoleniu ďalších „demokratických“ diktátorov.

2.3. Vybrané prípadové štúdie

K istej miere politickej liberalizácie došlo napríklad v Libérii. Počas studenej vojny bola Libéria strategickým partnerom USA, ktorý tu mal vybudované letecké základne, z ktorých viedol vojenské akcie do okolitých „nepriateľských komunisticky orientovaných“ krajín. Po zániku bipolarity však záujem USA o túto krajinu upadol a výsledkom bolo vypuknutie občianskej vojny.³¹ Tá trvala od roku 1989 do roku 1996. Po jej skončení boli usporiadané prezidentské voľby, ktoré vyhral Charles Taylor. Voľby prebehli regulérne. Počas šesťročného mandátu sa však Taylorova vláda nedokázala výraznejšie zasadiť o riešenie sociálnych a ekonomických problémov v krajine. Naopak, jeho prioritou bolo posilnenie armády a jej využívanie na zastrašenie obyvateľstva a rozniecovanie sporov medzi kmeňmi. V roku 2000 tak v krajine prepuká vlna násilností medzi dvomi opozičnými povstaleckými skupinami. V priebehu štyroch rokov tieto partizánske skupiny získali značnú prevahu a Taylorovi nezostávalo iné východisko ako vzdať sa funkcie a emigrovať do Nigérie. Následne sa medzinárodným vojskám podarilo situáciu v krajine stabilizovať a dosadiť nového dočasného prezidenta (Gyude Briant), ktorý krajinu doviedol ku slobodným voľbám v roku 2005. Tie prebehli demokraticky a zvíťazila v nich Ellen Johnson-Sirleaf, bývalá zamestnankyňa Svetovej banky. Stala sa tak prvou africkou prezidentkou v histórii (upozorňujeme na významný pokrok v oblasti rovnosti pohlaví, ktorá je v Afrike na dosť zlej úrovni). V roku 2006 bol Taylor vydaný do Sierra Leone a v súčasnosti je súdený medzinárodným trestným tribunálom v Haagu za vojnové zločiny. Libéria je príkladom krajiny, kde k demokratizácii došlo po zvrhnutí diktátora v občianskej vojne. Libéria je v súčasnosti označovaná Freedom Housom za čiastočnú demokraciu.

Iná bola situácia v Keni. Strata podpory západných veľmocí a prerušenie obchodných vzťahov aj rozvojovej pomoci z ich strany vytvoril silný tlak na režim

³¹ Občianská válka v Libérii: Světlo na konci tunelu?, Vladimír Vaďura, 27. 10. 2003, dostupné na <http://www.globalpolitics.cz/clanek/liberie-obcanska-valka.html>

dlhoročného diktátora Daniel arap Moi-a. Pod vplyvom tohto silného demokratického tlaku sa začal rúcať klientelistický systém väzieb v Moiovom režime. Zároveň posilnená opozícia čoraz hlasnejšie volala po zrušení zákazu politických strán a zorganizovaní demokratických volieb. Pod týmto tlakom pristúpil Moi v roku 1992 k vyhláseniu volieb. Krajina mala historickú šancu zaradiť sa do klubu novovzniknutých demokracií, túto šancu však zmarili samotní opoziční lídri. Hoci voľby v roku 1992 prebehli slobodne, opozícia sa nedokázala dohodnúť na jednom spoločnom kandidátovi a regulárnym víťazom volieb sa stal Daniel arap Moi. Čiastočne sa demokratizácia predsalen v Keni presadila, lebo v parlamente sa odteraz Moi musel vyrovnávať so silnou opozíciou.³²

V Botswane existovala relatívne funkčná demokracia už od dekolonizácie. Tretia demokratizačná vlna však aj tu viedla k tlaku na väčšie prehĺbenie demokratických inštitúcií. Z radov občianskej spoločnosti, ktorá bola dovtedy nedostatočne rozvinutá, sa začali ozývať stále hlasnejšie volania po reforme. Tieto hlasy boli posilnené regionálnym tlakom, keď v susednej Namíbii a JAR-e boli rýchlo zavádzané (pod vplyvom tretej vlny) demokratizačné zmeny. V týchto dvoch krajinách boli prijímané rozsiahle zmeny týkajúce sa volebného práva, úlohy miestnych samospráv, pracovného práva, rovnosti pohlaví a práv menšín. V dôsledku všetkých týchto faktorov začal botswanský prezident Masire v roku 1995 rozsiahlu politickú reformu. Bol zavedený maximálny počet prezidentských volebných období na dva. Zlepšil vzťahy s občianskou spoločnosťou, v oblasti pracovného práva a rovnosti pohlaví inicioval významné zmeny.³³

Načrtnuté prípady sú len drobnou ukážkou. Sú len náznakom, že demokratizácia sa dotkla takmer všetkých afrických krajín, nielen súčasných najdemokratickejších prípadov. Rozsah práce nám bohužiaľ neumožňuje skúmať priebeh, dynamiku, prostriedky a výsledok demokratizácie vo všetkých afrických krajinách.

2.4. Prodemokratické zmeny

Medzi rokmi 1956 a 1970 získalo nezávislosť okolo tridsiatky afrických štátov, no hneď pri vyhlásení nezávislosti alebo krátko potom sa v nich k moci dostali autoritárske režimy. Jedinými dvoma africkými krajinami, ktorým sa podarilo od začiatku po celú dobu si udržať demokraciu boli Botswana a Maurícius. V ostatných krajinách prebiehali od dekolonizácie buď pluralitné ale vždy zmanipulované voľby s vopred známym

³² Vaďura Vladimír - *Ohniska napětí a příčiny ozbrojených konfliktů v Keni*, str. 34-35

³³ Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress*, str. 168

výsledkom, alebo voľby vôbec neprebiehali. (Zvláštnym prípadom je JAR, kde sa konali nezmanipulované voľby, ale fungoval tu systém rasovej oligarchie takže účasť bola uprená väčšine obyvateľstva).

Od pádu berlínskeho múru došlo v Afrike k rozšíreniu nejakej formy pluralizmu vo viac než tridsiatich krajinách z celkového počtu 53 afrických krajín.³⁴ Je to bezprecedentné masové rozšírenie demokratických princípov. V súčasnosti podľa Freedom Housu je v Afrike 9 plnohodnotných demokracií (Benin, Botswana, Ghana, JAR, Cape Verde, Lesotho, Mali, Namíbia a Senegal), 24 čiastočných demokracií (Burkina Faso, Burundi, Etiópia, Gabon, Gambia, Guinea Bissau, Keňa, Komory, Libéria, Madagaskar, Malawi, Mauretánia, Maurícius, Mozambik, Niger, Nigéria, Sierra Leone, Stredoafrická republika, Seychely, Svätý Tomáš a Princov ostrov, Tanzánia, Togo, Uganda, Zambia). Ostatných 20 (z celkového počtu 53 štátov) ich je klasifikovaných ako neslobodné a nedemokratické krajiny. Sú to Alžírsko, Angola, Čad, Kamerun, Côte d'Ivoire, Egypt, Eritrea, Guinea, Kongo, Konžská demokratická republika, Líbya, Maroko, Rovníková Guinea, Rwanda, Somálsko, Sudán, Svazijsko, Tunisko, Západná Sahara a Zimbabwe.³⁵

Významnou novinkou v Afrike po tretej vlne je renesancia parlamentov. Buď bolo ich zriadenie predpísané novou ústavou, alebo dochádza k oživeniu ich úlohy v prípadoch kedy nemali reálny vplyv na domáce dianie. Vďaka parlamentom sa konečne inštitucionalizovala aj úloha opozície. Parlamentom sa darí udržiavať si relatívne veľkú autonómnosť a vidieť jasné snahy zefektívniť kontrolu vlády. Uvedme niekoľko konkrétnych príkladov. Ugandský parlament sa účinne postavil proti korupčným podvodom ugandských ministrov. Ghanský výbor pre verejné účty začal fungovať ako vierohodný audítor vládnych účtov.

Pokiaľ ide o budovanie právneho štátu, možno zhrnúť, že celkovo v Afrike „poklesla svojvôľa úradníkov a vládcov, došlo k rozšíreniu ľudských práv, bola uprená väčšia pozornosť verejnosti na prípady korupcie a hlavne vzrástla možnosť občianskej participácie.... Klesá tiež množstvo prípadov svojvoľnej konfiškácie súkromného majetku.“³⁶ Ďalším pozitívom je, že nové ústavy požívajú veľkú vážnosť, nielen zo strany politikov ale aj širokej verejnosti.

³⁴ Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress*, str.5

³⁵ Freedom House, dostupné na <http://www.democracyweb.org/new-map/>

³⁶ Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress*, str. 8

Pokrok bol dosiahnutý aj v oblasti ľudských práv. V mnohých prípadoch sa tak stavia mimo zákon zotročovanie detí, rituálne mrzačenie ženských pohlavných orgánov, tábory pre čarodejnice, a ďalšie nehumánne náboženské zvyky. Veľkým pokrokom je, že sa tento proces týka často aj po stáročia zakorenených zvykov.

Istý pokrok sa dosiahol tiež v otázkach korupcie. V priebehu 90-tych rokov bolo zriadených okolo 30 úradov ombudsmana a protikorupčných komisií. Existencia mnohých bola zakotvená priamo v ústave.³⁷ Okrem toho sa rozvíjajú aj nevládne protikorupčné občianske združenia. Došlo k odhaleniu mnohých korupčných škandálov minulých režimov, a k následnému zrušeniu korupčne dojednaných štátnych kontraktov.

Ďalším z úspechov demokratizačnej vlny je nevídané rozšírenie slobodných médií. V postkoloniálnom období došlo k radikálnemu poklesu slobodných a nezávislých médií. Média sa stali v mnohých prípadoch monopolom vlády, a ak zostalo v krajine niekoľko nezávislých médií, boli ostro cenzurované. Od konca 80-tych rokov však v mnohých krajinách dochádza k zrušeniu či výraznému uvoľneniu cenzúry a k masovému rozšíreniu nezávislých novín, rádii a televíznych staníc. Z mnohých príkladov uveďme dva: „V roku 2002 tak v Ghane vysielala viac než 40 nezávislých FM rádii a 3 televízne stanice, v kontraste s polovicou 90-tych rokov keď tu neboli vôbec žiadne“.³⁸ (Ghana prešla k demokracii v roku 1993). V Tanzánii ešte na konci 80-tych rokov bolo len niekoľko málo vládou kontrolovaných novín, v súčasnosti sa môže pýšiť štyridsiatkou týždenníkov a mesačníkov v samotnom Dar es Salaame, a zvyšok krajiny je na tom tiež uspokojivo.³⁹ Vzrástla tiež možnosť aktívnej účasti občanov vo verejných debatách na politické (a iné) témy prostredníctvom médií. Istým limitom je, že sa toto zatiaľ týka takmer výlučne miest.

V Libérii sa diktátor Charles Taylor pokúsil v roku 2002 zrušiť súkromné rádiové stanice. Tlak zo strany katolíckej cirkvi, médií a ďalších občianskych zoskupení, spolu s medzinárodným tlakom ho však prinútil od tohto rozhodnutia upustiť.⁴⁰ Aj takéto prípady svedčia o pozitívnych výsledkoch konsolidujúcej sa občianskej spoločnosti.

Vcelku možno povedať, že v tých krajinách, kde je prechod k demokracii na pokročilej úrovni, dochádza k aktívnemu rozvoju občianskych spoločností. Tieto pracujú

³⁷ tamtiež, str. 8

³⁸ tamtiež, str.6

³⁹ Hyden Goran, Leslie Michael, Ogundimu Folu F., Editors – *Media and democracy in Africa*, str. 45

⁴⁰ Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress*, str.102

na prehĺbení aj upevnení súčasných demokratických štruktúr a stali sa hlavnými nositeľmi demokratickej reformy, a úlohy „strážneho psa demokracie“. ⁴¹

Aj v krajinách, ktoré Freedom House neoznačuje za plnohodnotné alebo čiastočné demokracie, nastávajú významné zmeny oproti obdobiu bipolarity. Armin Rabitsch, expert na volebné procesy a demokratizáciu v krajinách tretieho sveta uviedol v roku 2008: „Myslím, že africké štáty sú rozhodne na správnej ceste, demokracia sa na kontinente konsoliduje. Keď sa pozriete na západnú Afriku a jej posledné pozitívne výsledky v Libérii, Sierra Leone, dokonca aj v Nigérii – majú tam slobodu slova, nezávislú justíciu, veci sa v porovnaní so situáciou pred desiatimi rokmi naozaj zlepšujú.....V posledných dvadsiatich rokoch sme boli v Afrike svedkami pretrvávajúcej demokratizácie.“ ⁴²

2.5. Neúspechy demokratizácie

Vážnym negatívom je skutočnosť, že demokratizačná vlna sa vyhla niektorým veľkým a významným krajinám ako Sudán, Konžská demokratická republika, Líbya či Maroko. Ďalším negatívom je, že mnohé z demokratizácií boli zdĺhavé či skončili patovou situáciou (týka sa to Burkina Faso, Kamerunu, Côte d'Ivoire, Toga či Zimbabwe) ⁴³.

Navyše podľa pesimistických prognóz „perspektíva konsolidácie [demokracie] zostáva slabá vo všetkých krajinách okrem hŕstky (JAR, Botswana, Maurícius, Senegal, možno aj Benin a Ghana)“. ⁴⁴ Vidíme teda, že názory odborníkov sa v tejto otázke rozchádzajú. Musíme však pripustiť, že demokratické štandardy aj najukážkovejších afrických krajín nie sú dostatočné.

Ako úspech sme v predchádzajúcej kapitole uviedli pokrok v boji s korupciou, je však na mieste uviesť niekoľko upresnení. Zatiaľčo sa vlády s vervou pustili do vyšetrovania korupčných škandálov svojich predchodcov, menší entuziazmus zaznamenalo budovanie transparentných inštitúcií brániacich novým prípadom svojvoľného rozkrádania štátnych zdrojov. Ak dochádza k zriaďovaniu antikorupčných opatrení, je to väčšinou z iniciatívy občianskych združení a vládnuce režimy týmito

⁴¹ Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress*, str. 7

⁴² Mugabe a Tsvangirai jsou odsouzeni ke spolupráci, 17.9.2008, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=616756>

⁴³ Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress*, str. 9, 10

⁴⁴ tamtiež, str. 9, 10

krokmi nebývajú príliš nadšené. Napriek čiastočným úspechom v tejto oblasti sa teda zdá, že problém korupcie stále nie je riešený dostatočne a zostáva naďalej veľkým problémom mnohých afrických štátov.

Ešte väčším problémom je, že ústavotvorný proces v mnohých krajinách prebehol pod vplyvom starých diktátorov a spôsobom, aby nebola významnejšie ohrozená ich moc. V prípade niektorých krajín sa preto objavujú výrazy ako „liberalizované autokracie“. Rozšíreným sa tiež stal prístup „vítaz berie všetko“. Aj po demokratických voľbách sa tak stáva, že získanú parlamentnú väčšinu neváhajú noví lídri použiť na prepisovanie ústav a včleňovanie pre nich výhodných úprav. K rozšíreniu prezidentského volebného obdobia takýmto spôsobom došlo napríklad v Namíbii, Senegale, či Côte d'Ivoire.⁴⁵

Problémom mnohých krajín zostáva, že politické strany sa tvoria okolo etnických skupín, miesto celospoločenských otázok. Voľby sú potom vnímané ako súťaž jednotlivých etník, čo vyostre napätie medzi jednotlivými etnikami v čase volieb, ale aj mimo nich. Veľké rozpaky spôsobili problémy etnického napätia, ktoré nasledovali po voľbách v Burundi, Keni, Sierra Leone, Togu či Côte d'Ivoire. Tieto krajiny čelili prípadom etnického násillia, spôsobeného výsledkom volieb. Z dôvodu značnej multietnicity v celej Afrike nemôžeme podobné prípady vylúčiť ani v budúcnosti. Niektoré krajiny (Nigéria) sa snažili tento problém riešiť zriadením federácie, ale tento projekt stroskotal.

Iným úskalím nových systémov sú slabé médiá. Nejde len o nedostatočné pokrytie, ale aj kvalitu dostupných médií. Nové nezávislé médiá často nemajú dostatok skúseností ani finančných zdrojov na kvalitné fungovanie či investigatívnu žurnalistiku (medzi výnimkami pokiaľ ide o investigatívnu žurnalistiku uvedme Freda Membeho zo Zambie). Médiá tak majú pred sebou ešte dlhú cestu než sa stanú kvalitnou oporou a politikmi obávaným strážnym psom demokracie. Čiastočne je tento nedostatok vyvažovaný rozsiahlou sieťou miestnych FM rádiostaníc (hoci majú tieto len obmedzený dosah a pokrývajú hlavné mestá), kde sa vysielajú správy o Afrike zo zahraničných agentúr ako napríklad BBC, Hlas Ameriky. Druhým negatívom je, že celkovo africké vlády dosiaľ neboli príliš ochotné liberalizovať rádiové vysielanie v dostatočnom rozsahu. Výsledkom

⁴⁵ Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress*, str. 10

je, že miesto krátkovlnných transmitérov vlády preferujú FM stanice ktoré však majú len miestny dosah.⁴⁶

Aj slabé médiá sú jednou z príčin, že občianska participácia v obdobiach medzi voľbami výrazne klesá, a to hlavne vo vidieckych oblastiach. To má za následok, že dochádza k istej miere elitárstva. Mestské politické elity, údajne zastupujúce záujmy vidieckeho obyvateľstva, tak nie sú dostatočne kontrolované a majú veľký priestor obhajovať svoje záujmy miesto záujmov vidiečanov. Nielen o vidiečanoch, ale všeobecne o celej spoločnosti môžeme tvrdiť, že nemá dostatočný kontakt s politickými stranami, ktoré ich majú zastupovať.

Veľkým problémom sa ukázala byť neschopnosť nových vlád v priebehu jedného volebného obdobia vyriešiť vážne hospodárske a sociálne problémy v krajine (čo je nemožná úloha pre sebatalentovanejšieho a silno prodemokratického lídra). Transformačná kríza dokonca často hospodársku a sociálnu situáciu v krajine na čas ešte zhorší. Z toho vyplýva jednak neochota lídrov zavádzať dôležité ale nepopulárne reformy, jednak vlna nespokojnosti občanov v ďalších voľbách vynáša do kresiel bývalých diktátorov. V niektorých prípadoch však našťastie títo už prijímajú zavedené demokratické inštitúcie a výrazne ich neohrozujú, ako napríklad v prípade beninského staronového prezidenta Kérékoua, zvoleného v slobodných voľbách v roku 1996. Bezprostredne po voľbách Kérékou prisľúbil, že sa bude pridŕžať demokratickej ústavy.

Samozrejme veľkým neúspechom sú aj pretrvávajúce občianske vojny či represie zo strany pretrvávajúcich diktatúr a taktiež obrovský nárast kriminality, hlavne v oblasti západnej Afriky.

Na záver podkapitoly uveďme, že napriek všetkým týmto negatívam platí, že „demokratické reformy a politická liberalizácia pomohli zlepšiť kvalitu vládnutia v Afrike a prispeli k tomu, že sú africké štáty menej autokratické, napriek tomu že zostávajú vo veľkej miere neopatrimonialnými.“⁴⁷

⁴⁶ Hyden Goran, Leslie Michael, Ogundimu Folu F., Editors – *Media and democracy in Africa*, str. 27, 50

⁴⁷ Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress*, str 5-6

2.6. Protivlna

Ako sme uviedli v úvodnej časti, Huntington uvádza, že každú demokratizačnú vlnu sprevádza protivlna. Inak tomu nebolo ani v prípade Afriky. V roku 1990 boli v Afrike iba 4 demokracie, v roku 1995 už ich bolo 15. Do roku 2003 však tento počet klesol na 13 (Benin, Botswana, Cape Verde, Madagaskar, Malawi, Mali, Maurícius, Namíbia, Svätý Tomáš a Princov ostrov, Senegal, Seychely, JAR a Zambia). Príčinou takejto protivlny boli vojenské puče, ktoré zvrhli demokraticky zvolené vlády v Sierra Leone a v Kongu.⁴⁸

V roku 2006 sa v Mauretánii uskutočnilo referendum, v ktorom bola prijatá nová ústava obmedzujúca funkčné obdobie hlavy štátu. V roku 2007 sa potom v Mauretánii uskutočnili prvé slobodné prezidentské voľby, ktorých víťazom sa stal Sidi Mohamed Ould Šajch Abdalláhi. Toho však v polovici roku 2008 zvrhli pučisti na čele s predstaviteľmi armády, ktorých sa krátko predtým Abdalláhi pokúsil odvolať z funkcie.⁴⁹

Vo výčte by sme mohli opäť pokračovať ďalej.

3. PROBLÉMY, VÝZVY A PERSPEKTÍVY

Existuje množstvo teórií pokúšajúcich sa určiť a skúmať faktory vedúce k demokracii. Medzi tieto faktory podľa rôznych autorov patrí:

- „- pomerne rovnomerné rozloženie príjmov alebo bohatstva;
- silná buržoázia
- vysoká úroveň gramotnosti a vzdelania;
- spoločenský pluralizmus a silné sprostredkujúce skupiny;
- nízka úroveň spoločenského násillia;
- nízka úroveň politickej polarizácie a extrémizmu;
- vedúci politickí predstavitelia oddaní ideii demokracie;
- tradícia znášanlivosti a kompromisu;
- túžba elít napodobňovať demokratické štáty;
- tradícia úcty k zákonom a právam jednotlivca;

⁴⁸ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str.84

⁴⁹ Na východě Konga to opět jiskří. Hrozí nová válka?, Zdeněk Mihalco, 13.9.2008, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=616409>

- konsenzus vo veci politických a sociálnych hodnôt“⁵⁰

O niektorých z uvedených podmienok pohovoríme v nasledujúcich kapitolách, prednostne sa však zameriame na podľa nášho názoru najdôležitejší faktor, a to hospodársky rozvoj. Toto kritérium budeme považovať nielen za kritérium najdôležitejšie, ale s výnimkou Indie⁵¹ sa dokonca zdá, že ide o jednu z mála *conditio sine quibus non*. Navyše je to kritérium kľúčové, ktoré odštartováva rozvoj ďalších nutných predpokladov, (ako napríklad vzdelanie), s tým, že bez ekonomického rozvoja tieto ďalšie nutné predpoklady často nie sú realizovateľné (na postačujúcej úrovni). Túto našu hypotézu podporuje ďalší text.

3.1. HOSPODÁRSKY ROZVOJ A DEMOKRACIA

3.1.1. Teórie

Pozrime sa, čo k súvislosti demokracie s rozvojom napísali rôzni významní autori. V súčasnosti zrejme najvýznamnejší teoretik demokracie, Robert Dahl, vo svojom diele „O demokracii“ uvádza, že „demokracia trvalo funguje len v krajinách s prevažujúcou trhovou kapitalistickou ekonomikou.....dosiaľ nikdy na dlhšiu dobu nezakotvila v krajinách s prevažujúcou netrhovou ekonomikou.“⁵² V prospech tejto tézy argumentuje tým, že trhový kapitalizmus vedie k hospodárskemu rastu a ten priaznivo pôsobí na demokratizáciu. Okrem toho zvýšenie životnej úrovne obmedzuje sociálne a politické konflikty. Na podporu svojich argumentov používa teóriu hier. V prípade, že sa vyskytnú nejaké spoločenské problémy, bohaté krajiny si môžu dovoliť financovať kompromisné riešenie. Chudobné krajiny však žiadnymi takýmito zdrojmi nedisponujú a spoločenský konflikt má tak povahu hry s nulovým súčtom (teda to čo jeden získa, druhý stratí alebo naopak). Spolupráca sa v takej situácii stáva neúčelnou. V extrémnom prípade vedie riešenie takéhoto konfliktu k občianskym nepokojom a občianskej vojne.

Ďalším argumentom v prospech demokratického príklonu bohatých štátov je skutočnosť, že väčšia časť zdrojov môže byť venovaná na vzdelanie. Okrem toho „trhový kapitalizmus...vytvára veľkú strednú vrstvu majetných ľudí, pre ktorých je typické úsilie o vzdelanie, nezávislosť, osobnú slobodu, zaistenie vlastníckych práv, vládu zákona a účasť na politickom rozhodovaní.“⁵³ My dodávame, že ďalšou dôležitou oporou demokracie je

⁵⁰ Huntington Samuel P. - *Tretí vlna demokratizace na sklonku dvacátého století*, str. 44-45

⁵¹ O príčinách, prečo v Indii funguje demokracia napriek jej zjavnej ekonomickej zaostalosti vid' napr. Dahl Robert, *O demokracii* str. 143-145

⁵² Dahl Robert, *O demokracii*, str. 149

⁵³ tamtiež, str. 150-151

kvalita a dostupnosť médií, takisto závisiace od ekonomickej výkonnosti krajiny. Nie nadarmo sa hovorí, že médiá sú strážnym psom demokracie.

Ďalším z veľmi významných autorov, argumentujúci v prospech súvislosti demokracie s rozvojom je sociológ Seymour Martin Lipset. Ten tvrdí, že vyspelé krajiny sú s oveľa väčšou pravdepodobnosťou demokratické. Lipset vo svojom diele „Politický človek“ skúma ukazovatele bohatstva ako príjem na hlavu, vybavenosť automobilmi, rozhlasovými prijímačmi, lekársku starostlivosť, stupeň industrializácie, stupeň urbanizácie, vzdelanie atď. Dochádza k záveru, že väčšina z nich pozitívne koreluje s demokraciou. Ukazovateľ vzdelania nie je úplne jednoznačný. Keď sa pozrieme do histórie, vysoká vzdelanosť nedokázala stabilizovať demokraciu napríklad v Nemecku. Nie je to teda podmienka postačujúca ale nutná. Lipset ďalej vyjadruje ideu, že „iba v bohatých spoločnostiach, v ktorých relatívne málo občanov žije na úrovni skutočnej chudoby, môže nastať situácia, že sa masa obyvateľstva múdro zúčastňuje politiky a pestuje takú zdržanlivosť, ktorá nedovolí podľahnúť výzvam nezodpovedných demagógov“⁵⁴. Spoločnosť rozdelená medzi širokú masu chudobných a úzku privilegovanú elitu ústi podľa neho buď do oligarchie alebo do tyranie.

Huntington si všíma, že vzhľadom na silnú koreláciu medzi demokraciou a rozvojom, je demokratizácia v chudobných krajinách málo pravdepodobná, v bohatých krajinách už nastala, a najpravdepodobnejšie teda k prechodom k demokracii bude dochádzať v strednej príjmovej skupine. Inými slovami, existuje tu hospodárska základňa, ktorá je priaznivo naklonená demokratickému prechodu ale nezaručuje ho.

Na inom mieste zas Huntington zdôrazňuje, že „[d]emokracia do istej miery znamená vládu väčšiny, a preto ju nebýva jednoduché nastoliť v podmienkach nápadnej nerovnosti, kde prevažná väčšina žije v chudobe a stojí proti nepočetnej zámožnej oligarchii.“⁵⁵

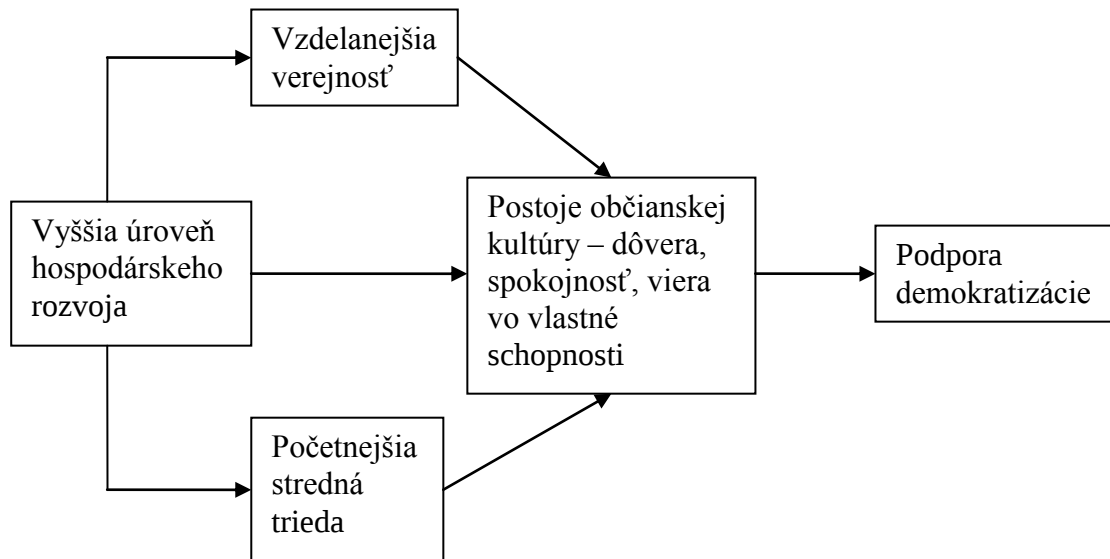
Dôležitým je tiež zistenie, že „nedemokratické režimy [bývajú] nahradzované inými nedemokratickými režimami častejšie než režimami demokratickými....[Z]namená demokratizácia 1) koniec autoritárskeho režimu, 2) zriadenie demokratického režimu a 3)

⁵⁴ Dvořáková, V. – Kunc, J. *O přechodech k demokracii*, str. 14

⁵⁵ Huntington Samuel P. - *Třetí vlna demokratizace na sklonku dvacátého století*, str. 72

konsolidáciu demokratického režimu. Ide ... o tri rôzne vývojové procesy a každý z nich môže mať iné a dokonca aj navzájom si odporujúce príčiny.“⁵⁶

Obrázok 1, Hospodársky rozvoj ako činiteľ demokratizácie⁵⁷ podľa Huntingtona



Majú títo teoretici pravdu? Aby sme predpoklady demokracie vyskúmali s čo možno najväčšou mierou istoty a vedeckej presnosti, pozrieme sa teraz na veľmi dôležitú štúdiu, ktorá v otázke demokracie aplikovala vedecké postupy.

Ronald Inglehart a Christian Welzel uverejnili v časopise *Foreign Affairs* esej rozoberajúcu vzťah medzi rozvojom a demokraciou. Svoje úvahy pritom zakladajú na štatisticko-empirickom základe, totiž rozsiahlom prieskume ľudí z desiatok krajín. V rokoch 1981-2007 prebehlo v rámci World Values Survey a European Values Study päť vln anketových prieskumov, ktoré pokryli až 90 percent svetovej populácie. Tieto dáta boli následne podrobené mnohorozmernej štatistickej analýze. Výsledky poukazujú na silnú koreláciu medzi rozvojom a demokraciou. Pritom vyvstáva otázka, ktorým smerom vedie kauzalita. Túto otázku riešia odborníci celé desaťročia. Tento výskum presvedčivo ukazuje, že implikačné znamienko vedie hlavne v smere od ekonomického rozvoja k demokracii. Zmieňovaná esej nám ponúka vysvetlenie, prečo je tomu tak.

⁵⁶ Huntington Samuel P. - *Třetí vlna demokratizace na sklonku dvacátého století* 43

⁵⁷ Tamtiež, str. 74

Zo záverov tejto štúdie vyplýva, že základným motorom demokratizácie je ekonomický rozvoj. Nejde pritom o to, že by nejaká úroveň HDP automaticky viedla k zriadeniu stabilných demokratických inštitúcií. Proces je zložitejší. Zdá sa, že „ekonomický rozvoj má tendenciu viesť k ... pomerne dobre predvídateľným zmenám v spoločnosti, kultúre a politike ... Modernizácia nevedie automaticky k zriadeniu demokracie. Skôr v dlhodobom horizonte smeruje k sociálnym a kultúrnym zmenám, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť demokratizácie.“⁵⁸ Ďalej autori uvádzajú, že „ekonomický rozvoj urýchľuje demokratizáciu predovšetkým tým, že napomáha vzniku veľkej, vzdelanej a uvedomelej strednej triedy, ktorá je zvyknutá samostatne myslieť.“⁵⁹ Tá potom tlačí na zriadenie demokratických inštitúcií, zodpovednejšie správanie elít, a nahľadáva legitimitu autoritatívneho režimu.

Krajiny, ktorým sa pošťastí proces modernizácie naštartovať, sú podľa Ingleharta a Welzela na najlepšej ceste k demokracii. „[Modernizácia] akonáhle sa dá do pohybu, má tendenciu preniknúť do všetkých aspektov života; prináša deľbu práce, urbanizáciu, rastúcu úroveň vzdelania, zvýšenie očakávanej miery dožitia a rapidný ekonomický rast. Tým sa rozbieha proces transformácie života spoločnosti a politických inštitúcií, ktorý prináša rastúcu participáciu väčšiny populácie v politike a v dlhodobom horizonte zvyšuje pravdepodobnosť zriadenia demokratických politických inštitúcií.“⁶⁰

S ekonomickým rozvojom silno súvisia hlboké zmeny v hodnotách, názoroch a motiváciách ľudí, medzi inými význam prikladaný náboženstvu, miere pôrodnosti, úlohe pohlaví v spoločnosti. V niektorých krajinách si 90 percent ľudí myslí, že muži majú väčšie právo na prácu než ženy, v iných krajinách je to len 8 percent. Prechod od agrárnej k industriálnej spoločnosti tak charakterizuje odklon od tradičných k sekulárno-racionálnym hodnotám. Tradičnými hodnotami sú napríklad náboženstvo, poslušnosť k autoritám a národná hrdosť. Prechod k postindustriálnej spoločnosti je zas charakteristický presunom hodnôt prežitia k hodnotám sebavyjadrenia. Hodnoty sebavyjadrenia okrem iného vedú k zvýšenej participácii na rozhodovaní, k rovnosti pohlaví, k tolerancii etnických minorít a cudzincov.

⁵⁸ O vzťahu rozvoje a demokracie, 29. 4. 2009, <http://www.revuepolitika.cz/clanky/97/o-vztahu-rozvoje-a-demokracie>

⁵⁹ tamtiež

⁶⁰ tamtiež

Pri porovnaní krajín v jednotlivých vlnách sa ukázalo, že takmer vo všetkých krajinách, v ktorých vzrástol HDP/obyv. nastali aj tu skúmané hodnotové zmeny. Takáto hodnotová premena zvyšuje pravdepodobnosť demokratizácie. Zdá sa teda jasné, že medzi hodnotami, ktoré spoločnosť vyznáva a povahou politických inštitúcií existuje silná korelácia. Ako možno takúto koreláciu vysvetliť? „Túžba po slobode a autonómii sú univerzálnymi aspiráciami. Môžu byť podriadené potrebe zaistenia živobytia a poriadku, ak je prežitie neisté. S tým, ako sa prežitie stáva istejším, ale naberajú na dôležitosť. Základný dôvod pre zriadenie demokracie - ľudská túžba po slobodnej voľbe - začína hrať stále dôležitejšiu úlohu. Ľudia začínajú kladť väčší dôraz na slobodnú voľbu v politike a začínajú požadovať občianske a politické slobody a demokratické inštitúcie.“⁶¹

Autori sú optimisti pokiaľ ide o perspektívy zdôrazňovania hodnôt sebavyjadrenia. Za prvé, poukazujú na to, že k tomu aby vzrástla hodnota pripisovaná sebavyjadreniu netreba aby v krajine bolo demokratické zriadenie. Šancu tak získavajú aj nedemokratické krajiny. Znamená to, že kauzalita ide hlavne od sebavyjadrenia k demokratizácii a nie naopak. Za druhé, z anketového prieskumu z obdobia prelomu 80-tych a 90-tych rokov vyplýva, že tieto hodnoty začínajú naberať na dôležitosť ... v množstve autoritárskych spoločností. Autori si všímajú napríklad bezprecedentnú účasť na demonštráciách vedúcich na prelome 80-tych a 90-tych rokov k demokratizácii veľkého počtu krajín. Sú presvedčení, že napriek niektorým neprijemným tendenciám vo svete v globálnom merítku naberajú na intenzite sily podporujúce demokratizáciu a konsolidáciu demokratických systémov.

Na druhej strane varujú, že v prípade, že elity kontrolujú armádu a tajné služby, môžu demokratizačné sily potlačiť, ako sa to deje napríklad v Číne a Iráne. Ani v tomto prípade však nie je dobojované. Inglehart a Welzel argumentujú, že aj tieto systémy sa pravdepodobne časom nutne demokratizujú. Čeliť čoraz otvorenejším prejavom nespokojnosti býva nákladné, navyše potlačovanie hodnôt sebavyjadrenia a slobodnej voľby je prekážkou zavedeniu znalostnej ekonomiky, bez ktorej dnes v globálnej konkurencii nemožno obstáť. Znalostná ekonomika sa totiž nezaobíde bez ľudí čo sú zvyknutí samostatne myslieť.

⁶¹ O vzťahu rozvoje a demokracie, 29. 4. 2009, dostupné na <http://www.revuepolitika.cz/clanky/97/o-vztahu-rozvoje-a-demokracie>

Ďalším dôležitým zistením je aj to, že pre ľudí v moderných spoločnostiach sa vojna stala menej prijateľnou. V bohatých krajinách sú ľudia nielen menej ochotní podstupovať vojny a sú aj menej xenofóbny, v kontraste s nízkopríjmovými krajinami. Pre nás je ale dôležité zistenie, že bohaté krajiny sú aj menej náchylné k občianskym vojnám.

Môžeme teda zhrnúť, že z uvedených skutočností vyplýva jednoduché ale kľúčové poznanie, totiž že „demokracia je drahá“.

3.1.2. Africká realita

Pozrieme sa teraz na to, ako úlohu zohrávalo ekonomické kritérium v tretej demokratizačnej vlne. Huntington zostavil prehľad demokratických prechodov podľa ekonomickej vyspelosti. Z neho vyplýva, že medzi krajinami liberalizovanými či demokratizovanými v období rokov 1974-1989 sú 2 krajiny v príjmovej skupine menej ako 250 USD/obyv., 11 krajín je v pásme 250-1000 USD/obyv., 16 krajín je v pásme 1000-3000 USD/obyv. a iba 2 krajiny spadajú do pásma príjmov vyšších ako 3000 USD/obyv.⁶²

Priemerná úroveň HDP v Afrike je na začiatku nového storočia iba 586USD/obyv.⁶³ Pri porovnaní tejto výšky s údajmi uvádzanými Huntingtomom sa zdá, že demokracia je v Afrike značne krehká a s väčšou pravdepodobnosťou a incidenciou bude dochádzať k protivlnám. Reálny vývoj v priebehu dvoch dekád tento predpoklad potvrdzuje.

Na druhej strane sa objavuje pozitívna okolnosť, že štáty začínajú čoraz rýchlejšie ekonomicky rásť, čím zvyšujú svoju šancu upevniť stabilitu svojich inštitúcií. Po stratenej dekáde 80-tych rokov sa v Afrike konečne podarilo dosiahnuť značný pokrok v hospodárskom raste, a to viac-menej počas celých uplynulých dvoch dekád. V poslednej dekáde dosiahla Afrika priemerný rast reálneho HDP až 5%, čo je v porovnaní s rozvinutými krajinami veľmi slušný výsledok. Tento vývoj sa týka aj najchudobnejších štátov. Napríklad Mozambik v roku 2002 rástol až 11,7%-ným tempom. Mozambik je pritom jednou z najchudobnejších krajín sveta.

Na tomto vývoji sa nepochybne podpísala zvýšená efektívnosť vládnutia a kvalita demokratických inštitúcií. V tomto ohľade môžeme byť optimistami pokiaľ ide o ďalší

⁶² Ku skupine príjem menší ako 250 USD/obyv. dodajme, že zahrňuje aj Indiu, ktorá v tomto období nakrátko prestáva byť demokratická a v sledovanom období sa opäť demokratizuje. Druhou z najchudobnejších krajín je Pakistan, dvomi najvyspelejšími krajinami sú Československo a Východné Nemecko

⁶³ Dopady vstupu ČR do EU na zahraniční obchod s rozvojovými zeměmi – se zaměřením na země subsaharské Afriky, dostupné na www.mzv.cz/.../16626_14945_Dopady_vstupu_CR_do_EU_na_zahranicni_obchod.doc -

hospodársky rast a jeho demokratizačné implikácie. Na druhej strane najnovší hospodársky vývoj nasvedčuje, že globálna hospodárska kríza zasiahne aj Afriku. Napríklad v tomto roku sa očakáva prepád rastu HDP za celý kontinent až o polovicu, to znamená asi 2,8%. Ešte minulý rok to pritom bolo 5,7%.⁶⁴ Tento vývoj nie je dôvodom na pesimizmus, lebo sa očakáva, že celosvetová kríza v najbližšej dobe odoznie a Afrike preto nič nebráni, aby pokračovala v úspešnom vývoji naštartovanom demokratizáciou.

Doterajšie tempo hospodárskeho rastu je síce uspokojivé, na druhej strane neumožňuje rýchly rozvoj. Zdá sa teda, že Afrika má pred sebou ešte dlhú cestu. Napriek tomu kľúčovým zostáva smerovanie a to je podľa vývoja hospodárskeho rastu pozitívne. Tento výsledok by však mohol byť predsalen lepší a nemôžeme vylúčiť, že sa ho niektorým africkým krajinám podarí zrealizovať. Pozrime sa ako.

Africké krajiny nedisponujú dostatočným ľudským kapitálom na to, aby sa im podarilo naštartovať podobný rozvojový scenár ako krajinám východnej a juhovýchodnej Ázie. Disponujú však veľkým prírodným bohatstvom, a to v kombinácii s efektívnou demokraciou vedie k urýchlenému rastu. Najlepším príkladom takéhoto scenára je Botswana. Botswana bola pred 30 rokmi, keď získala nezávislosť, jednou z najchudobnejších krajín. Vďaka demokratickým inštitúciám a bohatým ložiskám diamantov sa však prepracovala do kategórie krajín so strednými príjmami. Umožnil jej to ustavičný a vysoký 8 percentný rast počas takmer dvadsiatich rokov.⁶⁵ Vzhľadom na relatívnu zaostalosť mnohých afrických krajín musíme perspektívu dvadsať či tridsaťročného rozvoja považovať za jednu z najoptimistickejších.

Príklad Botswany v skutočnosti jasne ukazuje, že prírodné bohatstvo umožňuje krajinám zbohatnúť len ak v štáte vládne demokracia. Ak tomu tak nie je, je naopak jej zriadenie ťažšie než v na suroviny chudobných štátoch. Dôvodom je snaha elít ovládnuť ohromné zdroje príjmov vyplývajúcich z týchto zdrojov, čo vedie buď ku gigantickému bujeniu korupcie alebo v horšom prípade k občianskym vojnám. Vzhľadom na túto okolnosť teda musíme konštatovať, že štáty, ktorým sa podarilo do veľkej miery demokratizovať sú na najlepšej ceste rýchlo naštartovať svoj hospodársky rast a urýchliť tým aj konsolidáciu demokracie, a naopak pre štáty, kde k takémuto vývoju nedošlo a disponujú značnými zdrojmi existuje veľká pravdepodobnosť, že im tento vlak ujde.

⁶⁴ Rast HDP Afriky tento rok pre krízu klesne o viac ako polovicu, 11.5.2009, dostupné na <http://openiazoch.zoznam.sk/info/zpravy/zprava.asp?NewsID=76506>

⁶⁵ Kwasi Fosu, Augustin, M. Nsouli, Saleh, Varoudakis Aristomene – *Policies to promote competitiveness in manufacturing in sub-Saharan Africa*, str.101

Veľkým pozitívom je oživenie regionálnych ekonomicko-integračných aktivít. Napríklad koncom roka 2008 sa 26 afrických štátov dohodlo na vytvorení Zóny voľného obchodu. Je známe, že podobné integračné zoskupenia vedú k rýchlejšiemu hospodárskemu rastu svojich členov. Podľa českého politológa Jiřího Pehe však môžu mať takéto dohody nielen obchodné ale aj priamo demokratizačné výhody. „Diktátorské režimy sa môžu dostať pod tlak a bude pre ne komplikované z takého spoločenstva vystúpiť bez značných strát.“⁶⁶

V bezprostrednom období po vyhlásení nezávislosti sa všeobecne verilo, že štát je ideálnou platformou na riešenie zložitých sociálnych a ekonomických problémov afrických štátov. Verilo sa preto, že štát má byť na isté prechodné obdobie silno centralizovaný, aby dokázal účinnejšie riešiť problémy ako chudoba, etnické konflikty, aby naštartoval udržateľný rozvoj a zabezpečil rovnomerné rozdelenie bohatstva v spoločnosti. Toto presvedčenie podporovali aj vtedajší rozvojoví ekonómovia. Ekonomický smer vyzdvihujúci tento prístup sa nazýva etatizmus⁶⁷. Títo ekonómovia verili, že „štát je jedinou entitou schopnou úspešne organizovať rozsiahle, zložené, riskantné a nákladné projekty, ktoré sú potrebné na zabezpečenie dostatku práce pre ľudí, na vytvorenie dostatočných zdrojov na boj s chudobou a na posilnenie schopnosti nových ekonomík efektívne sa zapojiť do povojnovej globálnej ekonomiky.“⁶⁸

Robert Dahl v knihe „O demokracii“ varuje pred centralizáciou štátnej moci a ekonomických zdrojov krajiny a argumentuje, že takýto prístup má vždy za následok zhoršenie demokracie v danej krajine. Ako uvádza, „[c]entrálne plánovaná ekonomika dáva všetky ekonomické zdroje k dispozícii osobám stojacim na čele štátu... Centrálne plánovaná ekonomika je priamou výzvou politickým vodcom. Zo všetkými týmito ekonomickými zdrojmi môžete voľne disponovať v záujme upevnenia a udržania svojej moci! Na to, aby týmto zvydom odolali, museli by títo vodcovia byť obdarení zázračnou schopnosťou odriekania. Ale beda! Ponuré stránky histórie hovoria celkom jasne.“⁶⁹

⁶⁶ Africké prekvapení: Založíme zónu voľného obchodu - David Havlíček, 7.11.2008 dostupné na: <http://fokus.respekt.cz/Africke-prekvapeni-Zalozime-zonu-volneho-obchodu-3115.html>

⁶⁷ etatizmus – teória hlásajúca riadenie hospodárstva a politiky štátom či centralizovanou vládou

⁶⁸ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str. 3

⁶⁹ Dahl Robert – *O demokracii*, str. 151-152

Keď sa pozrieme ako si tento prístup počínal v Afrike, môžeme jasne zhodnotiť, že Dahl mal vo všetkom úplnú pravdu. Etatizmus nielenže na plnej čiare zlyhal, nezaistil splnenie ani jedného z vytýčených cieľov, ale prispel k ešte väčšej marginalizácii dosiaľ chudobných vrstiev a spôsobil, že mnohí Afričania sa stali ešte chudobnejšími než za kolonizácie. Za celú Afriku reálny príjem na hlavu klesol o 14,6% v porovnaní s rokom 1965.⁷⁰

Príčinou tohto neúspechu je Dahlom predvídané počínanie vládnucich elít. Inštitucionálne reformy, ku ktorým sa vládnuce elity po získaní nezávislosti podujali, mali primárny cieľ upevniť ich moc a zaistiť ich trvalé zotrvanie pri moci. Výsostnú kontrolu nad ekonomickými zdrojmi krajiny sa im v krátkom čase podarilo plne získať do vlastných rúk. Tieto zdroje však prirodzene neslúžili k vyššie uvedeným rozvojovým reformám. Centralizácia elitám umožnila beztrešne a nekontrolovateľne rozkrádať štátnu pokladňu a obohacovať sa na úkor občanov.

Bez ďalšieho teda uzavrieme, že napriek všetkým prekážkam, ktorým africké štáty čelia, od nedostatku zdrojov na naštartovanie hospodárskeho rastu, až po zložitú etnickú situáciu, je nevhodné a neprípustné pokúšať sa tieto problémy riešiť spoliehaním sa na centralizáciu a silný štát. Miesto toho je nevyhnutné, aby sa štáty čo najviac decentralizovali, liberalizovali, a ako ukážeme v ďalšom výklade aj otvorili medzinárodnému obchodu. V nasledujúcich podkapitolách teda načrtujeme, ktoré konkrétne ekonomické prístupy by boli pre Afriku najvhodnejšie.

3.1.3. Spracovateľský priemysel, exporty, technológie a medzinárodný obchod

Ako sme mali možnosť vidieť v podkapitole 3.1.1., ekonomický rozvoj je pre krajiny aspirujúce na demokraciu kľúčový. Je o to dôležitejší, že aj v krajinách, kde sa podarí demokraciu zriadiť, je jej trvalé udržanie v rozhodujúcej miere (hoci nie výlučne) závislé na ekonomickej výkonnosti krajiny. Aby sme teda mohli realisticky odhadnúť, či sa v Afrike úspešne a trvalo uhniesdi demokracia, musíme nevyhnutne skúmať perspektívy jej ekonomického rozvoja. Ako uvidíme v tejto podkapitole, najrýchlejším motorom ekonomického rozvoja je medzinárodný obchod, hlavne export výrobkov spracovateľského sektora.

⁷⁰ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str.83

V ekonomických otázkach sa v tejto časti vo veľkej miere budeme opierať o skvelú knihu „The policies to promote competitiveness in manufacturing in sub-Saharan Africa“, vydanú pod záštitou OECD, ktorá podáva veľmi cenné analýzy ekonomických rastových politík, súvisiace s podmienkami sub-Saharskej Afriky a podopiera ich kvalitnými štatisticko-empirickými štúdiami.

Hneď v úvodnej kapitole autori upozorňujú, že najrýchlejšou cestou ekonomického rozvoja je export spracovateľských výrobkov. Všímajú si pritom, že vo východoázijských krajinách, ale aj inde, napr. v Chile, Tunisku či Mauríciu, to bola proexportne orientovaná politika, ktorá umožnila ich bezprecedentný hospodársky rast. Preto sa zaoberajú schodnosťou tejto cesty pre krajiny sub-Saharskej Afriky. Podľa autorov je slabé zapojenie Afriky do globálneho obchodu, a to hlavne v oblasti spracovateľského priemyslu, hlavnou príčinou jej ekonomických neúspechov za posledných 30 rokov.

Existuje niekoľko teórií, ktoré tvrdia že Afrika nemôže ašpirovať na rozvoj spracovateľského priemyslu. Jedna skupina teórií uvádza, že malá rozvinutosť ľudského kapitálu v kombinácii s veľkým bohatstvom prírodných zdrojov kontinent komparatívne znevýhodňuje v spracovateľskom priemysle. Ďalšia teória poukazuje na neúnosne vysoké transakčné náklady v afrických krajinách, s tým, že spracovateľský priemysel je jeden z transakčne najnáročnejších.

Autori nami sledovanej publikácie tieto argumenty skúmajú s použitím štatistickej analýzy. Vytvárajú takzvaný index MNEX (tj. export spracovateľských výrobkov) a sledujú vývoj tohto indexu v 13-tich rozvojových krajinách z rôznych svetových regiónov. Ukazovateľ MNEX/HDP je – podľa očakávania - v afrických krajinách podstatne nižší než v ostatných rozvojových regiónoch. Zatiaľ čo východoázijské krajiny vyvážajú viac než 30% svojho HDP, sub-Saharské krajiny vyvážajú len 3% HDP.⁷¹

Štatistická analýza dát zozbieraných v týchto krajinách dokázala silnú zápornú koreláciu medzi MNEX a transakčnými nákladmi, silnú pozitívnu koreláciu medzi MNEX a školskou dochádzkou, ale MNEX sa ukázal byť nezávislým na množstve prírodných

⁷¹ Kwasi Fosu, Augustin, M. Nsouli, Saleh, Varoudakis Aristomene – *Policies to promote competitiveness in manufacturing in sub-Saharan Africa*, str. 25

zdrojov na pracovníka.⁷² Zdá sa teda, že analýza hovorí v prospech transakčnej teórie a v neprospech teórie zohľadňujúcej prírodné bohatstvo. Autori analýzu uzatvárajú s tým, že Afrika nemá nezvratne predurčenú úlohu globálneho vývozcu surovín, ale ak sa jej podarí znížiť transakčné náklady, má veľkú šancu zapojiť sa do svetového obchodu ako exportér spracovateľských výrobkov. Či má však Afrika reálnu šancu znižovať a výrazne znížiť tieto transakčné náklady, sa pozrieme až v ďalších podkapitolách.

Konkrétny mechanizmus, ktorý vedie od exportov cez ekonomický rast až k demokratizácii opisujú konkrétnejšie Inglehart a Welzel v uvedenej štúdií. Čítame v nej: „produkcia pre svetový trh umožňuje ekonomický rast; investície ziskov do ľudského kapitálu a skvalitňovanie pracovnej sily tak, aby mohla produkovať high-tech produkty, vedie k vyšším ziskom a rastu strednej triedy; akonáhle sa stredná trieda stane dostatočne veľkou a uvedomelou, tlačí na zriadenie liberálnej demokracie.“⁷³ Niet teda pochyb, že je to najlepšia cesta, akou sa Afrika môže vydať.

Špecializovať sa iba na export surovín a potravín je v skutočnosti pre krajiny veľmi nevýhodné. Ceny týchto komodít na svetových trhoch podliehajú dramatickým a častým výkyvom. Dopady na ekonomiky a kvalitu demokratických inštitúcií sú v dôsledku toho veľmi negatívne. Navyše vedú k silnej monopolizácii a centralizácii ekonomickej a následne aj politickej moci, čo v konečnom dôsledku vytvára priestor pre korupciu a rôzne formy politického oportunizmu. Kvalita demokratických inštitúcií je v dôsledku toho spravidla veľmi chabá a krajiny inklinujú k autoritárskym režimom.

Na tomto mieste je nutné objasniť niektoré skutočnosti z ekonomických teórií. V minulosti sa často zdôrazňovalo, že Afrika by sa mala špecializovať na ťažbu a export svojho nerastného bohatstva a pestovanie a export priemyselných potravín (bavlna, káva, kakaovník). Táto hypotéza bola podporovaná domnienkou, že krajiny sa majú špecializovať na oblasti, v ktorých majú komparatívnu výhodu a v prípade Afriky to teda mali byť tieto dve oblasti. Toto tvrdenie, umožňujúce bývalým kolonizátorom priživovať sa na úkor afrických kolónií, dostalo kvázivedecký punc, keď k podobnému záveru prišla neoklasická statická teória komparatívnych výhod. Je však nutné upresniť, že v tomto

⁷² trans.náklady sú merané tromi indikátormi: korupciou, dostupnosťou telefónov a faxov a celkovou dĺžkou spevnených ciest - tj vyasfaltovaných apod.

⁷³ <http://www.revuepolitika.cz/clanky/97/o-vztahu-rozvoje-a-demokracie>

případe (a nie je to v histórii ekonómie po prvýkrát) sa teória zmýlila. Konkurenčná teória, nazvaná dynamická teória komparatívnych výhod, poskytla silné protiargumenty.

Statická teória predpokladá, že prírodné bohatstvo je vo vzťahu k medzinárodnému obchodu exogénne. Naopak dynamická teória ho považuje za endogénne. Na dynamickú teóriu nadväzuje teória endogénneho rastu, ktorá sa sústreďí na endogenitu technológií, a to prostredníctvom celkovej produktivity výrobných faktorov. Z jej záverov vyplýva, že komparatívna výhodnosť je meniteľná prostredníctvom aplikácie vhodných rastových politík.⁷⁴

Iným argumentom v prospech proexportnej rozvojovej stratégie je možnosť získania vyspelých technológií. Obchod je považovaný za najväčší motor medzinárodného transferu technológií.⁷⁵ Toto tvrdenie podporila aj štatistická analýza nášho tímu z OECD. Štatistická analýza ukázala, že rozvojové krajiny získavajú technológie obchodom s rozvinutými krajinami. Krajiny obchodujúce s vyspelými krajinami tiež zaznamenávajú väčší rast produktivity výrobných faktorov. Exporty zvyšujú produktivitu a naopak obchodné obmedzenia brzdia produktivitu výrobných faktorov. Ešte zásadnejší je záver, že zatiaľčo exportéri rýchlo zvyšujú svoju produktivitu, neexportujúce firmy nie.

Veľmi dôležitým je zistenie, že pri transfere technológií hrá intra-priemyslový obchod dôležitejšiu úlohu než inter-priemyslový. Z toho vyplýva, že krajiny, čo sa pridržujú ochranárskych politík a chránia domácie výrobcov pred svetovou konkurenciou svojim krajinám veľmi škodia a brzdia ich prístup k efektívnejším technológiám. Bohužiaľ je táto prax v afrických (aj iných rozvojových) krajinách dosť bežná.

Rozhodujúci význam technológií spočíva v tom, že nie je možné zapojiť sa do globálnej ekonomiky bez schopnosti obstať v medzinárodnej konkurencii. Štatistická analýza ukázala, že jedine obchodná liberalizácia vedie k rozvinutiu konkurencieschopného spracovateľského sektoru.

Dôležitým zistením OECD tímu je silná pozitívna závislosť medzi MNEX a investíciami. Záver z takejto analýzy je, že „transakčné náklady sú najväčším determinantom exportov spracovateľských výrobkov, a investície, vďaka tomu že ich

⁷⁴ Kwasi Fosu, Augustin, M. Nsouli, Saleh, Varoudakis Aristomene – *Policies to promote competitiveness in manufacturing in sub-Saharan Africa*, str. 129

⁷⁵ tamtiež, str. 73

redukujú, sú najväčším prínosom pre vytváranie kapacity pre tieto exporty.⁷⁶ Ďalej poukazujú na to, že PZI znižujú náklady na prispôbenie sa novým technológiám, lebo zahraniční investori tieto technológie už vlastnia a aktívne zavádzajú.⁷⁷ V konečnom dôsledku sa tým znižuje cena finálnej produkcie.⁷⁸ Dôležitým faktorom umožňujúcim udržať si vysokú mieru exportov a celkového ekonomického rastu je vysoký podiel hrubých investícií na HDP.⁷⁹ V ďalšej kapitole sa preto zameriame na investície.

3.1.4. Investície a ekonomická sloboda

Aby sa krajina stala recipientom veľkej miery PZI, musí jednak otvoriť svoje krajiny takýmto investíciám, jednak vytvoriť vhodné ekonomické a politické prostredie, ktorým investorov priláka.

Hneď v prvom kritériu Afrika dosahuje chabé výsledky. Afrika je ekonomicky najmenej slobodný kontinent sveta.⁸⁰ Podľa jednej štúdie uskutočnenej v roku 1996 v 102 krajinách, ekonomická sloboda silno koreluje s rastom príjmov obyvateľstva. Podľa tejto štúdie „reštrikcie ekonomických slobôd väčšinou zvýhodňujú úzke záujmové skupiny, ale znižujú blahobyť spoločnosti ako celku. V mnohých afrických krajinách takéto reštrikcie predstavujú najväčší zdroj nedostatočnej rozvinutosti a chudoby.“⁸¹

V druhom kritériu na tom Afrika nie je o moc lepšie. Zdá sa, že Afrika investorov nielenže nijako zvlášť nepriťahuje, ale dokonca ich odpudzuje. „Od roku 1989 do roku 1994 viac než polovica britských spracovateľských spoločností s pobočkami v Afrike presunula svoje zdroje mimo kontinent do ekonomík ktoré považovala za perspektívnejšie.“ Prípady britských firiem je len jeden z mnohých. Výnimkou z tohto pravidla sa posledných desať rokov profiluje Čína a v menšej miere aj India. (viď ďalšia podkapitola). V zásade však jediným finančným tokom z rozvinutých do rozvojových krajín je rozvojová pomoc, ktorá však nemá tak blahodarné účinky ako PZI. Okrem toho takto nepriaznivá investičná klíma odpudzuje nielen zahraničných ale aj domácich

⁷⁶ Kwasi Fosu, Augustin, M. Nsouli, Saleh, Varoudakis Aristomene – *Policies to promote competitiveness in manufacturing in sub-Saharan Africa*, str.25

⁷⁷ tamtiež, str.89

⁷⁸ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str. 89

⁷⁹ Kwasi Fosu, Augustin, M. Nsouli, Saleh, Varoudakis Aristomene – *Policies to promote competitiveness in manufacturing in sub-Saharan Africa*, str. 19

⁸⁰ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str. 96

⁸¹ tamtiež, str. 126

investorov. A nakoniec – to málo investícií, čo do Afriky smeruje sa väčšinou netýka spracovateľského sektoru ale ťažobného priemyslu.

Hlavnou príčinou neprítomnosti investorov nie je len zlá makroekonomická situácia, nedostatočná infraštruktúra a nedostatočné vzdelanie obyvateľstva, ale aj politická nestabilita, hlavne náchylnosť kontinentu na vojenské prevraty, občianske vojny, nedostatočná vláda práva či vysoká miera korupcie a kriminality.

Jedným z kľúčových problémov je spomenutá nedostatočná infraštruktúra. Tá okrem ciest, železníc, riečnej a leteckej dopravy zahŕňa rozvod elektriny, úroveň telekomunikácií, dostupnosť nezáhadnej vody, nedostatok škôl a nemocníc. Bez týchto podmienok je nepredstaviteľné zorganizovať výrobný proces a zabezpečiť distribúciu hotových výrobkov. Keby si túto infraštruktúru mali budovať firmy sami, ich náklady by sa nesmierne predražili. Takisto je náročné (často nemožné) vyrábať s nekvalifikovanou a často až negramotnou pracovnou silou. Zlý zdravotnícky systém zhoršuje situáciu na trhu práce a tiež predstavuje prekážku investíciám. V štúdií z roku 2003 čítame: „Došlo k značnému zhoršeniu stavu ciest a nie sú viac použiteľné. V nemocniciach chýba základná výbava, pacienti sú často žiadaní, aby si priniesli vlastné obvazy a deky... Telefónny systém Zimbabwe... notoricky nefunguje... V Nigérii ...vypadáva elektrická rozvodná sieť. Takmer nikde v Lagose...počas celého dňa nefunguje elektrina.“

Ďalšími dôležitými odpudzovačmi investícií sú vysoké dane, bežná vládna prax námatkovo zavádzať rôzne administratívne poplatky s cieľom narychlo doplniť štátnu pokladňu, nepružné pracovné zákonníky, ťažkopádna investičná legislatíva či prebujelosť štátnej byrokracie. Súdnictvo nezávislé na vládnej moci a reálna vymáhateľnosť práva tiež nie sú čnosťou mnohých afrických krajín. V Afrike nie je výnimkou ani nedostatočná vláda práva. Africké vlády i armády sa často beztrešne zmocňujú majetku občanov. V tejto súvislosti sa objavuje výraz „kleptokracia“.

Neprítomnosť subdodávateľov a neprítomnosť domácich odberateľských trhov (domáci dopyt nebude disponovať dostatočnou kúpnu silou) budú takisto nevýhodami. Na druhej strane sa ako pozitívum javí blízkosť surovinových zdrojov a v porovnaní s Áziou relatívna blízkosť spotrebiteľských trhov (napríklad voči Európe, pre ktorú už aj bulharská či rumunská pracovná sila začína byť drahá). Keby sa africkým vládam podarilo zlepšiť úroveň vzdelania, zaobstarat' infraštruktúru, a zlepšiť svoje makroekonomické a politické ukazovatele, znamenali by tieto dve drobnosti pre Afriku komparatívnu výhodu.

Podľa pesimistických odhadov však v čase, keď sa Afričanom táto hromada neľahkých úloh podarí, už bude väčšina jej zdrojov vyčerpaná.

Z monetárnych prekážok je často uvádzaná inflácia. Inflácia je veľmi častým problémom afrických vlád z prostého dôvodu, že africkí vodcovia neraz riešia nedostatok zdrojov v štátnej kase (či finančnú náročnosť blížiacich sa volieb) tlačением nových peňazí. Napríklad v Zimbabwe dosahovala inflácia v roku 2008 až 100 tisíc percent. Pre zhodnotenie zhubnosti účinkov takejto politiky na investície stačí otvoriť ktorúkoľvek ekonomickú príručku. Nefunkčný a nedôveryhodný bankový systém je iným problémom z tejto kategórie. Drobní obchodníci často siahajú až k tvorivo-kurióznym riešeniam. „Nemá zmysel ukladať peniaze do banky, hovorí...obchodník s chladničkami v Ghane. Vykopte jamu a zahrabte ich do nej, alebo ešte lepšie niečo za ne postavte (1995)...Ekonomovia odhadujú, že až 50 percent Ghanskej peňažnej zásoby sa nachádza mimo bánk“. Častou chybou afrických vlád je zakazovanie zahraničným investorom rapatriovať zisky do svojich krajín. Ak je ich cieľom zvýšiť mieru domácich úspor tak sa im to nielen zúfalo nedarí, ale naopak úspešne odlákavajú väčšinu zahraničných investorov.

Ako sa situácia zmenila od začiatku tretej demokratizačnej vlny v Afrike? Teoreticky by sa mala výrazne zlepšiť. Ekonomické faktory sa síce zlepšujú, ale výrazný posun zatiaľ nebol zaznamenaný. Na druhej strane došlo k veľkému pokroku v neekonomických faktoroch ovplyvňujúcich investície, ako demokratické zriadenie, vláda zákona, zvýšenie transparentnosti.

3.1.5 Telekomunikačné a informačné technológie

Autori zmienenej štúdie OECD vyjadrujú optimizmus aj v súvislosti s globalizáciou a s ňou súvisiacim nástupom nových informačných technológií. Vďaka nim napríklad relatívne klesá význam fyzickej infraštruktúry, čo uľahčuje zapojenie menej bohatých a rozvinutých krajín do svetového obchodu. Dochádza k tiež k zefektívneniu organizovanosti občianskej spoločnosti.

Naozaj sa zdá, že tento trend neobchádza ani Afriku a dochádza k zlepšeniam, aké by bez týchto technológií neboli možné. Napríklad v Ugande firma Google spustila projekt, vďaka ktorému obyvatelia dostávajú cez smsky zdarma rôzne informácie, napríklad o počasi, poľnohospodárske a zdravotnícke rady. Projekt tak prispieva k väčšej osvete a vzdelanosti a taktiež pomáha v boji s chudobou. Hoci je Uganda chudobná

krajina, mobilné telefóny už používa viac než tretina obyvateľov. Horšie je to s prístupom k internetu – práve preto sa jeho nedostupnosť kompenzuje týmto projektom. V menšom merítku boli takéto projekty zrealizované aj v Keni a v Ghane.⁸²

Inou novinkou z oblasti telekomunikačných a informačných technológií je napríklad expanzia celosvetovej sociálnej siete Facebook do Afriky. Došlo totiž k vytvoreniu jej svahilskej verzie a očakáva sa tiež jazyková verzia Hausa a Zulu. Svahilčinou hovorí až 110 miliónov ľudí v rôznych afrických krajinách. Aj keď nie je pre niektorých jazykom materským, slúži ako jazyk dorozumievací, podobne ako angličtina v západnom svete či ruština v krajinách bývalého ZSSR. Facebook zohráva stále väčšiu úlohu pri marketingu ale aj rôznych nátlakových akciách, a môže byť prínosný pre rozvíjanie obchodu, ale aj zvyšovanie úrovne a organizovanosti občianskej spoločnosti.⁸³ Nevýhodou je – ako bolo povedané - dosiaľ malá dostupnosť internetového pripojenia na celom africkom kontinente, vrátane jej najbohatšej krajiny JAR (internetové pripojenie je tu drahé a monopolne poskytované štátnou firmou Telcom).

3.1.6. Začarovaný kruh chudoba – neprítomnosť demokracie

V Afrike samozrejme neexistuje žiaden začarovaný kruh chudoby (podľa jeho autorov spôsobený nemožnosťou akumulovať kapitál). Ako výstižne poznamenal Jan Vorlíček: „keby to tak skutočne bolo, tak by nikdy žiadna civilizácia a žiadne bohaté krajiny nevznikli. Na počiatku dejinného vývoja boli totiž všetky krajiny chudobné a napriek tomu sú dnes niektoré bohaté.“⁸⁴ Predsa si však zjednodušene môžeme predstaviť istý začarovaný kruh nemožnosti prechodu k demokracii, a ten je podľa nášho názoru spôsobený hlavne chudobou. Ak pripustíme, že vysoká úroveň HDP je pre demokraciu *conditio sine qua non* (s výnimkou Indie, ktorú pokladáme skôr za dôkaz, že výnimka potvrdzuje pravidlo), potom sa zdá, že na jednej strane bez vysokej úrovne HDP nie je možné vybudovať stabilné demokratické štruktúry, a bez týchto zas dochádza k malému alebo žiadnemu pokroku v oblasti chudoby. Navyše táto schéma platí o autoritatívnych režimoch, rovnako ako chudobných neefektívnych demokraciách (o neefektívnych demokraciách vid' podkapitolu 3.2.).

⁸² Mobily pomáhajú chudým. Získajú rady o pěstování i AIDS, 2.7.2009, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=641361>

⁸³ Facebook expanduje do Afriky. Mluví už svahilsky, 16.6.2009, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=640082>

⁸⁴ Vorlíček Jan, Vostrovská Zdena - *Úvod do hospodářské a sociální politiky*, str 35

V bohatých demokraciách majú štátnici silné motivácie zavádzať prorastové reformy a vládnuť dobre, aby boli v budúcnosti zvolení opäť. V prípade chudobných demokracií táto motivácia neplatí. Nie je možné vyriešiť veľké množstvo problémov v priebehu jedného volebného obdobia a preto politici nemajú motiváciu dôležité reformy zavádzať (tie často krátkodobo hospodársku situáciu ešte zhoršia, čím politikom so stopercentnou istotou znemožnia znovuzvolenie). Ako sme videli v druhej kapitole, táto dilema je v africkej realite veľkým problémom.

V prípade autoritatívnych režimov vlády už vôbec nemajú žiadnu motiváciu podporovať trh, nezodpovedajú sa predsa pred žiadnymi voličmi. V niektorých prípadoch však boli historicky zaznamenané situácie keď autoritatívny režim pristúpil k ekonomickým reformám. Napríklad vo východnej Ázii si môžeme povšimnúť Južnú Kóreu a Taiwan, kde sa predstavitelia autoritárskych režimov rozhodli vydať sa cestou ekonomického pokroku. Ten postupne viedol vo svojich dôsledkoch k demokratizácii a ich následnému odstaveniu od moci vo všeobecných voľbách, takže si - ako príznačne poznamenal Robert Dahl - sami podrezali konár na ktorom sedeli. Skúmať čo týchto lídrov k takémuto rozhodnutiu viedlo presahuje rámec tejto štúdie, preto sa obmedzíme na konštatovanie, že v prípade absolútnej väčšiny diktatúr vo svete k takémuto vývoju nedochádza.

Logiku tohto kruhu považujem za najdôležitejší problém africkej demokratizácie. Idea zacárovaného kruhu je tu myslená samozrejme len ako približná a vysoko teoretická schéma z ktorej navyše na rozdiel od teórií kruhov chudoby je možné vykročiť. Toto vykročenie, ako dokázali Inglehart a Welzel, sa odohráva hlavne v smere od ekonomického pokroku k demokratizácii. Vzhľadom na predloženú dilemu slabšej motivácie k rozvoju je však toto vykročenie veľmi náročné, zdĺhavé a niekedy aj málo pravdepodobné. Rozhodujúcu úlohu v tomto procese v Afrike však môže zohrať Čína.

3.1.7. Čína

Pomerne novým fenoménom pôsobiacim v Afrike je Čína. V minulých desaťročiach sa Čína angažovala v Afrických krajinách skôr na politickej úrovni a z politických dôvodov. Od konca 90-tych rokov však Čína upriamila pozornosť na africkú ekonomiku a od tej doby kvantovým skokom narastá obojstranná obchodná výmena a priame zahraničné investície (PZI) ktoré smerujú prevažne z Číny do Afriky. Dôvodom, prečo sa Čína orientuje vo zvýšenej miere na Afriku je jej bohatosť na prírodné zdroje.

Čína je najrýchlejšie rastúcou ekonomikou sveta a jej vybavenosť surovinami nie je pre takýto rast dostatočná.

Väčšinu afrického exportu do Číny tvoria energetické zdroje, suroviny a priemyselne plodiny, v najlepšom prípade produkty s nízkou pridanou hodnotou. Afrika naopak z Číny dováža hlavne dopravné prostriedky, textil a stroje. „Ročný objem vzájomného obchodu medzi Afrikou a Čínou sa pohybuje okolo 100 miliárd amerických dolárov.“⁸⁵

Čínske aktivity v Afrike sa však neobmedzujú len na vzájomný obchod a PZI. Od roku 2000 sa v trojročných intervaloch koná spoločný čínsko-africký summit, ktorého sa okrem Číny zúčastňuje väčšina afrických štátov. Prvý z týchto summitov v roku 2000 načrtnol podobu budúcich sino-afrických vzťahov. V prijatých záverečných dokumentoch sa Čína zaväzuje okrem iného:

- „- k založeniu fondu na podporu investovania čínskych spoločností v Afrike za účelom vytvorenia pracovných miest a transferu technológií

- k zrušeniu dlhu vo výške 10 miliárd RMB⁸⁶ najchudobnejším štátom Afriky, do dvoch rokov (do roku 2003 bol Afrike zrušený dlh voči Číne vo výške 10.5 miliárd RMB)

- k snahe o posilnenie trilaterálnych vzťahov v oblasti poľnohospodárstva medzi Afrikou, Čínou a organizáciou OSN pre výživu a poľnohospodárstvo

- k investovaniu Číny do energetického priemyslu v Afrike

- k poskytnutiu africkým študentom viac štipendií na štúdium v Číne a k posielaniu učiteľov do Afriky

- k založeniu fondu rozvoja ľudských zdrojov v Afrike“⁸⁷

Ciele stanovené v týchto dokumentoch sa závažným tempom naplňujú. V ďalších rokoch ešte pribudli záväzky v oblasti infraštruktúry a ďalšieho odpustenia dlhov.

V roku 2006 bol čínskou stranou vydaný dokument určujúci čínsku zahraničnú politiku v Afrike. Vyplýva z neho okrem iného: „snaha o zaistenie prístupu afrických tovarov na čínsky trh, zrušenie cieľ pre niektoré produkty najmenej rozvinutých štátov Afriky, odpustenie dlhu najchudobnejším krajinám, príprava podmienok na postupné vytvorenie dohody o voľnom obchode, poskytnutie preferenčných pôžičiek

⁸⁵ Rwandský prezident Západu: Investujte v Afrike ako Čína, dostupne na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=650075>

⁸⁶ RMB – čínsky juan, oficiálnou skrátkou je CNY

⁸⁷ Šimůnková Tereza - *Promeny Afriky pod vlivem čínských investic*, str. 11-12

a podnikateľských úverov za účelom podporiť pôsobenie čínskych firiem v Afrike.... Čína má záujem spolupracovať aj na úrovni poľnohospodárstva, infraštruktúry a vzdelania.“⁸⁸ Z tohto všetkého je jasne, že Čína má v Afrike dlhodobé plány. Okrem toho analytici usudzujú, že Čína, ktorá sa v posledných desaťročiach pokúša vypracovať na svetovú supervelmoc, má v Afrike ambíciu dokázať západným veľmociam, že zvládne to, kde oni predtým zlyhali. Preto možno očakávať, že jej v Afrike dlhodobo nepôjde len o výhodné získanie surovín, ale bude mať snahu zasadiť sa o všestranný africký rozvoj.

Najvýznamnejším prínosom pre Afriku sú priame zahraničné investície. Tieto rastú závratným tempom približne od roku 2004 a v tomto istom roku dokonca zaznamenali neuveriteľný nárast 420% ⁸⁹. Zvlášť cenné sú investície čínskej vlády do infraštruktúry (dopravnej, energetickej aj telekomunikačnej), stavebníctva a spracovateľského priemyslu. Veľkým pozitívom pre Afriku je, že práve do týchto odvetví čínske PZI smerujú prednostne. Od roku 2000 Čína v Afrike postavila 6000 km ciest a 3000 km železníc (udaj z roku 2008).⁹⁰ Kde Čína tieto kapacity sama nebuduje, tam poskytuje výhodné, aj bezúročné pôžičky alebo granty.

V tomto prípade tak zjavne neplatí, že všetko rieši trh. Čína síce má na kontinente ekonomický záujem, ale hlavným dôvodom prečo sa môže na kontinente úspešne realizovať je obrovská koncentrácia finančných zdrojov v rukách štátu. „Čínske firmy, mnoho z nich štátom vlastnené, získavajú stavebné projekty za ceny, ktorým európske firmy nemajú šancu konkurovať.“⁹¹

Ekonomický pokrok sa v Afrike môže strhnúť lavínovo, pre investorov začne byť región príťažlivý. Vznikne potrebná infraštruktúra aj blízke odbytišťa; Afrika je región s potenciálne veľkou investičnou príťažlivosťou, lebo je lacnejšie vyrábať v blízkosti zdrojov surovín, šetria sa náklady na prepravu. Ak sa vybuduje v niektorých krajinách infraštruktúra, výrazne to zvýši príťažlivosť celého regiónu pre investície a odštartuje to spomínaný lavínový efekt. (Vážnou prekážkou však ešte vždy môže byť nedostatočne vzdelaná a kvalifikovaná pracovná sila). Keďže západní investori nemajú motiváciu (alebo prostriedky) túto infraštruktúru budovať, ale zároveň nebudú chcieť zostať pozadu,

⁸⁸ Šimůnková Tereza - *Promeny Afriky pod vlivem čínských investic*, str. 15

⁸⁹ tamtiež, str. 11-12, str. 30

⁹⁰ tamtiež, str. 11-12, str. 37

⁹¹ Rwandský prezident Západu: Investujte v Africe jako Čína, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=650075>

akonáhle Čína túto infraštruktúru vybuduje, odstráni sa tým jedna z hlavných prekážok ich vstupu a odvážia sa tu investovať.

Ďalej Čína stavia školy, nemocnice a sprístupňuje pitnú vodu. „Na čínsko-africkom fóre o spolupráci v roku 2006 Čína prisľúbila v priebehu nasledujúcich 3 rokov založiť 100 škôl na africkom kontinente, poskytnutie 4000 štipendií pre afrických študentov....Sa Čína zaviazala vybudovať 30 nemocníc a poskytnúť lieky proti malárii v hodnote 300 mil. RMB....angažovanosť v poskytovaní pitnej vody na africkom kontinente...China International Water and Electric Corporation v Sudáne stavia rozvody vody od roku 1998, mladším projektom je napríklad projekt výstavby studni v Zambii, realizovaný v roku 2005.“⁹²

Okrem toho do Afriky z dôvodu nedostatku kvalifikovanej pracovnej sily mieri stále viac čínskych pracovných posíl. Vďaka tomu možno očakávať, že podobných aktivít bude pribúdať. „Možno ...predvídať, že samotní Číňania žijúci v Afrike sa budú snažiť o čo najlepšie životné podmienky v podobe verejných statkov ako sú diaľnice, školy, nemocnice, letiská a mnoho ďalších.“⁹³

V Afrike pôsobí okrem veľkých štátom vlastnených korporácií aj veľké množstvo malých a stredných súkromných podnikateľov. „V roku 2005 v Afrike operovalo 674 Čínskych firiem a v roku 2008 to je už 900. tieto firmy už investovali na čiernom kontinente viac než 6 mld. USD.“⁹⁴

Celkovo vzaté, Číne sa behom pár rokov podarilo zrealizovať to, čo sa západným krajinám s ich rozvojovou pomocou nepodarilo za 40 rokov. Tento rozdiel si čoraz viac všimajú aj africký politici, a vyzývajú preto západne krajiny aby si z Číny vzali príklad. „Paul Kagame, [rwandský prezident]....v rozhovore pre nemecký denník Handelsblatt voči Západu nešetril kritikou. Pre Čínu naopak nachádzal len slová chvály. "Číňania do Afriky prinášajú presne to, čo potrebuje: investície a peniaze tamojším vládam a spoločnostiam... Osobne by som dal prednosť, aby Západ do Afriky investoval, než aby poskytoval rozvojovú pomoc".⁹⁵

⁹² Šimůnková Tereza - *Promeny Afriky pod vlivem cinských investic*, str.40

⁹³ tamtiež, str. 34

⁹⁴ tamtiež, str.39

⁹⁵ Rwandský prezident Západu: Investujte v Afrike ako Čína, 17.10.2009, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=650075>

Čoraz viac sa preto začína diskutovať o tom, či majú západné vlády rozvojovým krajinám poskytovať rozvojovú pomoc alebo s nimi obchodovať. Pritom bolo už mnohokrát poukázané na neúčinnosť rozvojovej pomoci či dokonca jej škodlivosť pre prijímajúcu krajinu.

Čína ma teda pre Afriku prínos v mnohých smeroch a oblastiach. Za prvé Čína z vlastných prostriedkov buduje v Afrike to, čo by sa dalo stručne nazvať vhodné podnikateľské prostredie. Tým, že na vlastné náklady vybuduje infraštruktúru a vzdelá obyvateľov, výrazne znižuje transakčné náklady aj ďalším (napríklad západným investorom) a Afrika sa tak stáva investorsky príťažlivejším regiónom. Môže tak postupne pritiahnuť aj iných investorov než čínskych.

Za druhé ide ostatným investorom príkladom. Západné krajiny akiste čoskoro pochopia, že ak nechcú aby im ušiel vlak, mali by na tieto trhy tiež rýchlo začať prenikať. Veľkú aktivitu možno očakávať od európskych firiem, ktoré majú výhodu geografickej blízkosti, a pre ktorých už sa aj rumunská, bulharská či ukrajinská pracovná sila stáva drahou.

Za tretie Čína svojimi aktivitami v oblasti školstva, zdravotníctva, poľnohospodárstva a vodohospodárstva značne prispieva k zníženiu africkej chudoby a rozsahu humanitárnej katastrofy.

Za štvrté, má samozrejme vďaka všetkým týmto dôvodom aj demokratizačné účinky.

Popri týmto nesporným pozitívam si však musíme uvedomiť aj isté negatíva. Celkovo podľa dostupných analýz čínskeho pôsobenia na Africkom kontinente je jej prítomnosť dvojsečnou zbraňou. Na jednej strane buduje toľko potrebnú a absolútne nevyhnutnú infraštruktúru, spôsobom, akým by to Afrika sama svojimi silami možno nikdy nedokázala. Na druhú stranu sa správa ako novodobý kolonizátor, skupuje rozsiahle pozemky so surovinami (nehovoriac o neblahom vplyve politiky dodávania zbraní diktátorským režimom, čo nepôsobí na danú krajinu zrovna prodemokratizačne. K tomu dochádza napríklad v Sudáne. Predpokladá sa tiež, že čínske zbrane sú hlavnou oporou Mugabeho režimu v Zimbabwe a príčinou, prečo je stále pri moci).

Hospodársky pokrok (spôsobený nielen investičnou aktivitou, ale aj potenciálnym lavínovým efektom) však bude postupne vytvárať strednú triedu, posun hodnôt a motivácií atd., dôjde k započatiu demokratizačných mechanizmov opísaných Inglehartom

a Welzelom. V týchto autoritárskych krajinách teda vzrastie pravdepodobnosť na zriadenie demokracie.

Iným problémom čínskeho pôsobenia je, že čínske podniky pôsobia krach súčasných afrických podnikov. To je však transformačná kríza a je nevyhnutná rovnako ako ňou bola vo východnej Európe. Keď Čína vybuduje infraštruktúru a priláka tým veľa investorov, vznikne tak konkurenčné prostredie a Afrika si v konečnom dôsledku polepší vďaka lacnejším cenám a vyššej efektívnosti než sú domáce firmy schopné zabezpečiť. V neposlednom rade to nakoniec vytvorí tlak aj na konkurencieschopnosť domácich výrobcov.

Nadviažme teraz na podkapitolu 3.1.3. o exportoch a pripomeňme, že hlavným motorom rozvoja sa ukázali byť exporty a čiastočne z dôvodu transferu technológií aj priame zahraničné investície. Najväčšou prekážkou exportov sa ukázali vysoké transakčné náklady a v prípade PZI ešte hrala úlohu nestabilná politika. Zo zistení tejto podkapitoly však môžeme uzavrieť, že Čína významným a veľmi rýchlym spôsobom prispieva k znižovaniu týchto transakčných nákladov. Nemá síce vplyv na korupciu, ale buduje dopravnú, energetickú aj telekomunikačnú infraštruktúru a prispieva k zvyšovaniu ľudského kapitálu. Postupne tak vytvára prostredie, kedy sa krajiny budú môcť výrazne orientovať na export a zvyšovať tak svoje HDP. Pokiaľ ide o PZI, Čína rozhodne neprispieva k zlepšeniu politickej situácie priaznivej pre podnikateľov, svojim správaním však môže investorov upozorniť na to, že keď nechcú v ďalších rokoch zostať pozadu, musia pristúpiť na istú mieru rizika. Zároveň pre nich čínske investičné aktivity môžu byť dôkazom a príkladom, že ich obavy sú často prehnané a čínskym (aj malým a stredným) podnikom sa v Afrike výborne darí.

Zatiaľčo na začiatku tretej demokratizačnej vlny zohral veľkú úlohu ekonomický kolaps a hospodárske sankcie západných vlád a medzinárodných organizácií, z dlhodobého hľadiska je naopak dôležitá demokratizácia za pomoci ekonomického rozvoja. Čína v tom zohráva kľúčovú úlohu, zatiaľčo Západ sa tvrdošíjne drží „starých praktík“ a aplikuje na krajiny hospodárske sankcie, veriac že tak podporí demokraciu (či v snahe ospravedlniť svoj nezáujem a neochotu sa na kontinente finančne angažovať). Z doterajšieho textu jasne vyplýva, ktorý z týchto prístupov bude pre Afriku prínosný.

Túto časť uzavrieme s tým, že aj keď je priskoro hodnotiť vplyv Číny a napriek tomu že jej aktivity v Afrike vyvolávajú rozpaky a do budúcnosti veštia isté riziká, je čínska angažovanosť africkou najväčšou nádejou vymaniť sa z chudoby a slabej úrovne demokracie.

3.1.8. AIDS/HIV

Ak sme v predošlej kapitole boli optimisti, musíme teraz pre úplnosť dodať aj negatívny jav výrazne sa v Afrike rozširujúci a s potenciálne výrazne negatívnym dopadom na ekonomickú výkonnosť. Môže byť vážnou hrozbou aj v súčasných stabilných demokraciách ako napr. v Namíbii, kde už je v súčasnosti nakazený každý piaty človek.⁹⁶

Schopnosť afrických lídrov čeliť tomuto problému je rôzna. Pozitívnymi príkladmi sú Uganda a Senegal, kde vlády podnikli efektívne kroky v podobe rozsiahlej vzdelávacej kampane. V Ugande sa tak podarilo znížiť počet nakazených z 30% až na 12%. Negatívnymi príkladmi sú Zimbabwe a JAR. Juhoafrický prezident Thabo Mbeki sa dokonca spočiatku uchýlil až k popieraniu celého problému a označoval ho za “odporný rasistický výpad proti černochoom”⁹⁷. V roku 2003 verejne vyhlásil, že nikdy nevidel človeka nakazeného AIDS. Taktiež odmietal antiretrovírové lieky s tým, že sú údajne neúčinné a majú hrozné vedľajšie účinky. Do krajiny sa preto tieto lieky dostali až v roku 2005. Takisto v Zimbabwe vláda zakročila pomaly a nevhodne, a výsledkom je jeden z najvyšších počtov nakazených v Afrike.

Prognózu ďalšieho vývoja nie je možné určiť, lebo ako je vidieť závisí v rozhodujúcej miere na afrických lídroch. Faktom však zostáva, že „[o]d roku 1999 je AIDS považovaný za zásadný problém rozvoja. Podľa niektorých sa HIV/AIDS stáva katastrofou, ktorá navždy zmení celý africký kontinent a ktorá bude určovať vývoj ekonomík a celej spoločnosti v prvej polovici nového storočia....Ruku v ruke s AIDS kráča aj vojna. Rast počtu utečencov, vojna a politická nestabilita boli faktory pre rozšírenie AIDS v strednej Afrike. AIDS sám môže prispievať k politickej nestabilite.”⁹⁸

⁹⁶ Miliarda ľudí ve svete je bez lékaře, 7.4.2006, dostupné na:
<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=110645>

⁹⁷ AIDS: vím to ... umírám! Přežily svoje rodiče přežijí i dětství? 37/2008, Dostupné na
<http://www.reflex.cz/Clanek33608.html>

⁹⁸ AIDS jako politický problém současné Afriky, Miroslav Bohdál, 6. 5. 2002, dostupné na
<http://www.globalpolitics.cz/clanek/aids-Afrika.html>

Istú útechu v oblasti zdravotníctva prináša nedávne vyvinutie vakcíny proti malárii. Je málo známe, že napriek tomu, že je v Afrike táto pliaga značne rozšírená, ešte pred pár mesiacmi proti nej neexistovala účinná vakcína.

3.1.9. Perspektívy integrácie a regionálne vplyvy

Ako poznamenal Samuel Huntington: “Špekulácie o budúcnosti spravidla nijako zvlášť poučné nebývajú a pokusy prorokovať, čo sa stane, nezriedka končievajú zahanbením.”⁹⁹ V úvode sme si stanovili, že sa pri odhadovaní perspektív nebudeme príliš vzdďaľovať od súčasnej reality, avšak pri predvídaní ďalekej budúcnosti sa nevyhneme istej miery špekulatívnosti. Mieru omylu sa budeme snažiť eliminovať opieraním sa o názory a teórie renomovaných odborníkov.

Najprv sa pozastavíme pri postupne sa integrujúcej Európskej Únii a skúsime z tohto procesu vyextrahovať poznatky pre našu štúdiu užitočné. Podľa Huntingtona bola perspektíva členstva v Európskej Únii silnou prodemokratickou motiváciou pre vlády ktoré sa nedávno zbavili diktatúr. (pripomíname že podľa Huntingtona odstránenie diktatúry neznamená automaticky prechod k demokracii a oveľa častejšie predznamenáva nástup inej diktatúry). Týkalo sa to Španielska, Portugalska i Grécka, pre ktoré sa perspektíva členstva v otvárajúcej sa EÚ stala veľkou motiváciou. Nakoniec si môžeme povšimnúť aj aktuálne prípady balkánskych krajín, či Rumunsko s Bulharskom. Integrácia v EU sa celkovo ukázala byť silnou prodemokratickou motiváciou celého európskeho regiónu. Hoci sa v Afrike rysujú isté snahy a výzvy napodobniť integráciu EÚ, mnohí odborníci jej nedávajú veľkú šancu. Faktom je, že o týchto snahách nebudú rozhodovať analytici ale africkí lídri, a môžeme konštatovať, že sa u nich podobné výzvy objavujú čím ďalej tým viac. Bez ohľadu na to, či je pre Afriku táto perspektíva schodná však môžeme skonštatovať, že ak by sa Afričania rozhodli ísť touto cestou, znamenalo by to pre ich demokratizáciu výraznú vzpruhu.

Perspektívnejšou skutočnosťou pri ktorej sa zastavíme je sila regionálnych vplyvov (mimointegračných). Takto nástup diktatúry v Portugalsku ovplyvnil prechod k demokracii v Španielsku, zriadenie demokracie v Argentíne viedlo k preliatiu demokratických tendencií najprv u jej susedov a postupne v celom regióne. Okrem regionálneho vplyvu sa pozastavme aj pri vplyve kultúrnom. Takto bezprostredným

⁹⁹ Huntington Samuel P. - *Třetí vlna demokratizace na sklonku dvacátého století*, str.203

impulzom k argentínskej demokratizácii sa stala demokratizácia Španielska. Demokratizácia napríklad Grécka by nikdy podobný vplyv nedosiahla.

Uvedené príklady ukazujú, že regionalita hrá v demokracii a demokratizácii veľkú úlohu. Pokiaľ sa demokratizačný proces bude vyvíjať priaznivo, a dôjde k rozšíreniu demokracie do ďalších krajín, bude to pre nepoddajných outsiderov znamenať veľký tlak. Vonkajší tlak samozrejme nemusí vždy znamenať pád režimu, ako sme však už niekoľkokrát zmienili, zvyšuje sa však pravdepodobnosť, že k tomu dôjde. Napríklad to dodáva silu (a v prípade finančnej angažovanosti stabilných afrických demokracií aj materiálne prostriedky) súčasnej slabej opozícii, ktorá je sama na režim krátka, s podporou to ale zvládnuť môže. Pritom ak sa ekonomické reformy budú naďalej vyvíjať relatívne pozitívne ako doteraz, a ak sa s pomocou Číny podarí Afrike naštartovať trvalý a dostatočný ekonomický rast a prilákať investorov, nie je tento scenár vôbec nerealistický. Aj keď teda budú čínske krajiny masívne investovať hlavne v niekoľkých krajinách s veľkým nerastným bohatstvom, (s eventuálnym postupným vytvorením tlaku na zriadenie demokracie), bude tento fenomén dostatočný na demokratizáciu kontinentu z dôvodu tohto regionálneho lavínového efektu. Že už v Afrike fungujú tieto regionálne vplyvy, najlepšie ilustruje juhoafrický región. V novinách z apríla 2008 čítame: „Čínska loď naložená zbraňami mieri z Afriky späť domov. Náklad, určený pre armádu a špeciálne jednotky podliehajúce prezidentovi Robertovi Mugabemu, nebol doručený. Úrady Juhoafrickej republiky, Mozambiku, Namíbie a Angoly nepovolili čínskemu plavidlu zakotviť a zbrane pre Zimbabwe vyložiť.“¹⁰⁰ Južná Afrika je pritom najdemokratickejší región. Do iných častí Afriky, ako napríklad do Sudánu samozrejme čínske zbrane bez problémov prúdia.

Ďalej si uvedomme rastúcu silu medzinárodných sietí o ktorej sme hovorili v prvej kapitole. V súčasnosti je celý kontinent zmietaný najrôznejšími politickými problémami a tieto siete „nevedia kam skôr upriamiť pozornosť“. Ak sa však viacerým krajinám podarí sa demokratizovať, bude pre medzinárodné siete ľahšie upriamiť veľkú časť pozornosti na tých niekoľko outsiderov. Napriek tomu faktom zostáva, že pre súčasné rozvinuté západné demokracie má Afrika marginálny význam a nie je pre ne strategické sa o Afriku vôbec zaujímať ani podporovať jej demokratizáciu. O to väčší je význam mechanizmu regionálneho vplyvu. Pre africké demokracie sa môže stať výhodné podporovať rozvoj

¹⁰⁰Čínska loď se zbraňami pro Mugabeho míří domů, 24.4.2008, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=603166>

demokracie v iných krajinách, či už z obchodných dôvodov alebo potreby stability regiónu. Ak sa africkým demokraciám podarí dostatočne stabilizovať svoju vnútornú situáciu a rozhodnú sa aktívne angažovať v regionálnej politike, môžu týchto diktátorov dokonca vtlačiť do izolácie. Môže tak – v spolupráci s posilneným zameraním medzinárodných sietí – konečne dôjsť k vytvoreniu dostatočného medzinárodného tlaku.

Motívom k demokratickým ústupkom zo strany diktatúr v tomto prípade nemusí byť len racionálna kalkulácia vodcov. Autori „The power of human rights“ veria, že správanie diktátorských režimov ovplyvňuje aj tlak noriem. Vodcom často záleží na tom, čo si o nich vodcovia iných krajín myslia (nechcú byť napríklad vylúčený z komunity tzv. civilizovaných štátov), alebo chcú zmýšľať dobre sami o sebe (keď sa zvýši význam noriem vyzdvihujúcich demokraciu, nie je to už pre nich možné). Mnoho diktátorov podľa psychológov trpí syndrómom démonického sebapoňatia, to znamená že vnímajú sami seba ako osobu s veľkým spoločenským poslaním, predurčenými viesť svoj národ a byť ich vodcom aj vzorom (najlepším príkladom v súčasnej Afrike je prezident Zimbabwe Robert Mugabe). Niektorým diktátorom bude akiste srdečne jedno či ich medzinárodné spoločenstvo považuje za civilizovaný štát alebo nie. Iní sa však môžu cítiť hlboko dotknutí. Vzostup demokratického povedomia potom vedie k zmene ich správania, na základe toho, že identita aktérov sa riadi princípom: „Čo chcem závisí od toho kto som“¹⁰¹. Teda novoobjavené normy ich správanie delegitimizujú. Treba upresniť, že vládcovia v tomto prípade nemenia svoje správanie preto, že sú presvedčení o správnosti demokratických noriem, ale preto, aby mohli naďalej o sebe zmýšľať dobre a aby o nich dobre zmýšľalo medzinárodné spoločenstvo. Pokiaľ dôjde k rozšíreniu demokratických noriem na veľké množstvo afrických štátov, regionálny tlak týchto noriem výrazne vzrastie a pravdepodobnosť prechodu k demokracii sa zvýši.

Pri zvažovaní pozitívnych dôsledkov regionálnych vplyvov sa nemôžeme nepozastaviť pri zložitej otázke medzinárodných súdnych tribunálov. Autorka tejto práce ako aj mnohí odborníci sú toho názoru, že prinášajú viac škody než úžitku. Vysielajú súčasným diktátorom jasný signál, že ak prídu o moc, majú veľkú šancu, že ich stihne podobný osud. Diktátorom potom nezostáva iná alternatíva, než sa doživotne snažiť udržať pri moci. Huntington naopak ukazuje, že prechod k demokracii bol v prípade

¹⁰¹ Risse Thomas, C. Ropp, Stephen, Sikkink Kathryn, *The power of human rights*, str. 9

mnohých krajín tretej vlny možný až potom, čo si bývalí diktátori a hlavní predstavitelia armády dostatočne ústavne zaistili, že nebudú za svoje minulé činy stíhaní. K rovnakému vývoju došlo napríklad aj v Benine. Dlhoročný diktátor Kérékou dostal imunitu na všetky zločiny spáchané v dobe keď bol pri moci. Pre spravodlivosť to môže byť tvrdá rana, ale občania určite vždy radšej uvítajú slobodné a demokratické zriadenie než satisfakciu za činy dávno minulé. Argumentom zástancov súdnych tribunálov býva, že vyšlú jasný signál potenciálnym diktátorom, že trest ich neminie, takže sa vlastne naivne domnievajú že prispievajú k demokratizácii. Opak je však pravdou. Zločinci bývajú optimisti, a výška trestu ich v skutočnosti neodradí. Tieto tribunály teda demokratizáciu jasne brzdia.

Pre Afriku je veľkým negatívom, že sa tieto tribunály naopak rýchlo rozširujú. Najnovšie si jeden z nich dokonca dovoľil obžalovať úradujúcu hlavu štátu. Medzinárodný trestný súd (ICC) v Haagu v marci tohto roku vydal zatykač na sudánskeho prezidenta Umara al-Bašíra kvôli vojnovým zločinom v Darfúre. V samotnom Sudáne tento prístup marí šancu na uzavretie mierovej dohody. Reakciou obžalovaného diktátora bolo totiž okamžité zmrazenie mierových rokovaní.

3.1.10. Poľnohospodárstvo a hladomory

Nakoniec uved'me, že iná cesta než rýchly hospodársky rozvoj pre Afriku nie je možná ak chce zriadiť stabilnú demokraciu.

Hoci história pozná prípady, keď sa demokraciu podarilo zriadiť a udržať v agrárnych štátoch (prekvapivo napríklad v 18. storočí v USA), na Afriku tento model nie je aplikovateľný. Dôvodom je nevhodné klimatické podnebie na prevažnej časti kontinentu, vedúce k veľkým výkyvom v úrodnosti a taktiež k nedostatočnému prístupu k nezávadnej vode (vysychanie studní s pitnou vodou). To v situácii, kde je spôsob obživy väčšiny obyvateľov založený na samozásobovaní, vedie k hladomorom. Z analýzy Ingleharta a Welzela vyplýva, že do popredia sa z týchto dôvodov často dostáva otázka prežitia, čo je v protiklade s vhodnými podmienkami pre demokraciu. Ďalším problémom je, že ako si všíma Robert Dahl, „[v] priebehu vážnych a dlhotrvajúcich kríz rastie nebezpečenstvo, že demokracia bude vyvrátená autoritárskymi vodcami, ktorí sľubujú skorý koniec krízy za použitia ráznych diktátorských metód. Takýto vývoj sa samozrejme nezaobíde bez zrušenia základných demokratických inštitúcií a postupov.“¹⁰² Dodajme, že v zložitých podmienkach multietnicity, aké v Afrike panujú, vedú podobné krízy aj k zvýšeniu etnického napätia či dokonca k eskalácii konfliktov.

¹⁰² Dahl Robert – *O demokracii*, str.140-141

Africký kontinent je odjakživa náchylný k hladomorom. Ako čítame v dejinách Afriky, „[a]ko ústne tradície, tak islamské kroniky z miest na savane zdôrazňujú jeho pustošivé účinky. Portugalské záznamy z Angoly zo 16. storočia dosvedčujú, že veľký hladomor sa dostavoval v priemere každých sedemnášť rokov; ak ho zároveň sprevádzala epidémia, zabíjal asi tretinu až polovicu obyvateľstva.“¹⁰³ Či inde: „Každých päť alebo desať rokov sa mohla dostaviť neúroda, ktorá napáchala škody úmerne k izolácii kraja. Prichádzal i „vražedný hladomor“, podľa ktorého ľudia v aridných oblastiach často datovali svoje dejiny. A nastávali aj pohromy trvajúce niekoľko rokov; tradícia v severnej Ugande a v Angole naznačujú, že postihovali zhruba jednu každú generáciu. Príčinou mohli byť kobyľky, ako v prípade hladomoru na pobreží severného Mozambiku v roku 1589... hlavnou príčinou hladomoru ale bývalo sucho.“¹⁰⁴ Toľko hovorí príručka afrických dejín. Teraz sa pozrime čo k otázke africkej klímy hovoria odborníci na budúcnosť, v tomto prípade klimatológovia. „Podľa predpovede medzinárodného panelu pre zmenu klímy sa očakáva, že niektoré africké krajiny budú musieť čeliť zníženiu výnosov až o 50 percent...Hoci sa zmeny klímy prejavia určitým dielom na celom kontinente, bude sila vplyvu aj v rámci Afriky rôzna...[napríklad] vo východnej a centrálnej Afrike sa očakáva pokles výnosov a produkcie. V západnej Afrike hrozia častejšie a dlhšie obdobia sucha.“¹⁰⁵

Okrem hladomorov predstavuje ďalšie úskalie aj celkový destabilizujúci dopad takýchto výkyvov v poľnohospodárstve na celú ekonomiku. Aj vážna ekonomická kríza býva pre demokraciu vážnou hrozbou.

Na tomto mieste je nutné uviesť, že dopad sucha na ekonomiku závisí od stupňa jej rozvoja. Štatistická analýza dát zozbieraných v krajinách náchylných na suchá, ukázala, že tento vzťah nie je lineárny, to jest neplatí čím rozvinutejšia krajina tým menší dopad sucha na ekonomiku. Analýza poukazuje na nutnosť rozdeliť krajiny do štyroch skupín.

V najmenej rozvinutých krajinách, kde je väčšina ľudí odkázaná na samozásobenie, vedie sucho k hladomorom vo vidieckych oblastiach. Mestské obyvateľstvo a celá ekonomika nie sú výrazne zasiahnuté a dopad krízy doznieva, akonáhle sa počasie zmení (príkladom týchto krajín je Burkina Faso či Somálsko).

¹⁰³ Iliffe John - *Afrika a afričané, dejiny kontinentu*, str. 89

¹⁰⁴ tamtiež, str. 144

¹⁰⁵ Mezinárodní politika, čl. Změny klimatu a světové zemědělství, Jiri Hejkrlik, str. 5

Druhým prípadom sú krajiny, kde poľnohospodárstvo naďalej predstavuje najväčšiu časť ekonomiky, ale v krajine sa už rozvíja priemysel (hlavne spracovateľský), finančné inštitúcie sú na istej úrovni a celkovo je ekonomika (v našom prípade poľnohospodárstvo s mestskými zónami a spracovateľským priemyslom) prepojená hustejšou sieťou závislosti. Dopad sucha na takúto ekonomiku býva dramatickejší. Klesá síce dopad hladomoru, lebo mestské obyvateľstvo má vďaka bankovej sieti možnosť podporiť vidieckych príbuzných, ale sucho zasiahne celú ekonomiku, lebo výpadok príjmov poľnohospodárskeho sektoru zníži agregátny dopyt v ekonomike. Zotavenie z krízy trvá tiež dlhšiu dobu. Nutno poznamenať, že tento prípad sa týka veľkého počtu súčasných afrických krajín (Senegal, Zambia, Zimbabwe).

Tretím prípadom sú tzv. dualistické ekonomiky. Je v nich veľký podiel tradičného vidieckeho samozásobiteľského sektoru, ale veľkú časť ekonomiky predstavuje ťažobný sektor. Sucho v tomto prípade zasiahne opäť len vidiecke obyvateľstvo a nie celú ekonomiku. Je to prípad taktiež veľkého množstva afrických štátov, napr. Botswana, Namíbia, JAR, Niger.¹⁰⁶ Napríklad Botswana a Namíbia zaznamenali vysoké tempo hospodárskeho rastu v roku 1992, napriek tomu že oblasť bola zasiahnutá veľkým suchom.¹⁰⁷ Štvrtým prípadom sú vyspelé ekonomiky. Ekonomický dopad je v ich prípade najnižší. Mechanizmus dopadu si ukážme na príklade Austrálie. „Dopad sucha v komplexných ekonomikách je relatívne ľahšie vstrebaný, z dôvodu ... malého príspevku poľnohospodárstva k tvorbe HDP, exportom a zamestnanosti. ... Počas obdobia sucha v roku 1982 klesol výstup poľnohospodárstva o 29%, ale HDP kleslo len o 2,8%.“¹⁰⁸

Rozdelenie krajín na tieto štyri skupiny naznačuje, že čiastočná industrializácia predstavuje pre rozvojové krajiny náchylné na sucho vážnu hrozbu ekonomického rozvoja, a tým aj demokratizačných procesov. Kríza je v týchto prípadoch menej hlboká než v zaostalých krajinách, nedochádza k bezprostrednému ohrozeniu života väčšiny obyvateľstva, ale je dlhodobejšia. Ktorá z týchto dvoch charakteristík (hlbka či dĺžka krízy) je pre demokraciu zhubnejšia nie je jednoduché posúdiť. Je teda nutné, aby sa Afrika špecializovala na priemysel? (služby sú zatiaľ z dôvodu enormného nedostatku ľudského kapitálu nerealistické).

¹⁰⁶ Benson Charlotte, Clay Edward - *The impact of Drought on Sub-Saharan African Economics*, str. 15-26

¹⁰⁷ tamtiež, str. 27

¹⁰⁸ tamtiež, str. 24

Niektorí si myslia že nie. Podľa nich by sa zmeny mali odohrať v oblasti zavlažovania, pestovania voči suchu odolnejších rastlín, venovať zdroje do šľachtiteľských staníc a na výskum, zavádzať pestovanie geneticky modifikovaných potravín, poskytujúcich vyššie hektárové výnosy a podobne. Tieto argumenty však neobstoja. Zavlažovanie a šľachtiteľské stanice či vedecký výskum sú neúnosne drahé, z hľadiska nákladov teda neposkytujú výhodu a navyše v prípade veľkých súch, aké sú pre Afriku typické, nepomôžu ani voči suchu odolné plodiny. Zďaleka najproblematickejším návrhom (hoci najčastejšie odporúčaným) sú geneticky modifikované potraviny. Nielenže sú tieto nesmierne náročné na vodu, takže jeden problém riešia a druhy vytvárajú, ale je s nimi spojená zložitá a zdĺhavá etická diskusia. Ani európske krajiny nie sú ochotné takéto rastliny pestovať či spotrebovať. Prečo ich teda vnucovať rozvojovým krajinám, ktoré zjavne tiež energicky vzdorujú? (vo všetkých afrických krajinách okrem JAR je ich produkcia zakázaná)¹⁰⁹ Najlepšie túto etickú dilemu ilustruje príklad Zambie: „Svetová verejnosť bola v polovici roku 2002 šokovaná, keď prezident Zambie Mwanawasa odmietol behom katastrofálneho hladomoru, ktorý uprostred roku 2002 postihol štvrtinu z necelých 10 miliónov obyvateľov krajiny, humanitárnu pomoc v podobe takmer 50 000 ton geneticky modifikovanej kukurice z USA so slovami: „Radšej umriem, než aby som požil niečo toxického.“ Tento krok zdôvodnil absenciou presvedčivých dôkazov o nezávadnosti transgenických plodín ... z dlhodobého hľadiska, negatívnym dopadom na miestnu výrobu potravín, životné prostredie a obchod.“¹¹⁰

Posledným a najzávažnejším argumentom je, že napriek všetkým možným opatreniam nie je možné v prípade nepriaznivého počasia dopadom sucha uniknúť. Austrália je jedna z najvyspelejších krajín a v oblasti poľnohospodárstva prijíma všemožné opatrenia, napriek tomu tu periodicky dochádza k ničivým účinkom súch na poľnohospodárstvo. Konečne najdôležitejším argumentom je, že ani zlepšenie potravinovej situácie nepovedie v Afrike k ekonomickému rastu a teda k demokratizácii. Jediným skutočným východiskom je teda pre africké krajiny rozvoj priemyslu a hospodársky rast. Iná cesta nie je možná (ani schodná).

Na tomto mieste sa musíme vrátiť k dileme rozvoja v na suchá náchylných oblastiach. Zatiaľ neexistuje návod ako takýmto krízam predchádzať. Vieme však

¹⁰⁹ Politika hladu, Jak iluže s chamtivostí živí potravinou krizi, 21. 1. 2009, dostupné na <http://www.revuepolitika.cz/clanky/26/politika-hladu>

¹¹⁰ Africké dilema – kontinent rozdelený otázkou genetických modifikácií, Nikola Hynek, 18.1.2004, dostupné na <http://www.globalpolitics.cz/clanky/africké-dilema.html>

s istotou, že zotrvať v prvom zo skúmaných štádií rozhodne nie je prodemokratizačné ani z humanitárneho hľadiska prípustné. To najlepšie, čo môžu krajiny urobiť, je preto pokúsiť sa o čo najrýchlejšiu rast a prechod z prípadu dva do prípadu štyri. Neznamená to, že by krajiny mali úplne zrušiť svoje poľnohospodárstvo. Austrália je síce najteplejším a najsuchším kontinentom sveta a je náchylná na ničivé suchá, to jej však nebráni v tom aby bola druhým najväčším svetovým vývozcom pšenice.¹¹¹ Rozdiel je v podiely, aký poľnohospodárstvu v ekonomike patrí, hlavne v štruktúre zamestnanosti. Priemysel sa musí stať zdrojom príjmov a obživy prevažnej časti obyvateľstva, aby hladomory či výkyvy svetových cien potravín a surovín (viď ďalší odstavec) nemali na obyvateľstvo neblahý dopad. Krajiny tak budú ekonomicky stabilnejšie a demokratickejšie.

Doteraz sme sa zaoberali poľnohospodárstvom ako sektorom zaobstarávajúcim obživu obyvateľstva. Musíme si však uvedomiť, že v Afrike sa vo veľkej miere pestujú tzv. priemyselné plodiny určené na export (ako káva, bavlna atd.). Uvedomme si, že aj pestovanie trhových plodín určených pre export (teda nespôsobujúce hladomory priamo) vedie k podobným ekonomickým záverom. Ceny potravín, podobne ako ceny surovín podliehajú dramatickým a častým výkyvom. Kríza, do akej sa v dôsledku toho krajiny môžu dostať, môže s veľkou pravdepodobnosťou mať za následok zvrät demokracie. Cenová elasticita spracovateľských produktov je nižšia než u primárnych produktov. Krajiny špecializujúce sa na tento sektor sú teda menej ohrozené zmieňovanými krízami.

3.2. KVALITA DEMOKRATICKÝCH INŠTITÚCIÍ

Nech už je dôležitosť hospodárskeho faktoru akokoľvek veľká, nemôžeme obísť ani ďalšie faktory rozhodujúce o existencii a kvalite demokracie. Popredný český politológ Jiří Pehe napríklad tvrdí, že „stabilná demokracia stojí na štyroch pilieroch: trhovom hospodárstve,...demokratických politických inštitúciách a mechanizmoch, právnom štáte a občianskej spoločnosti.“¹¹² V nasledujúcich podkapitolách tieto a ďalšie faktory preskúmame.

Ďalšou dôležitou skutočnosťou, ktorú si musíme uvedomiť, je obmedzená vypovedacia schopnosť kritéria procesuálnej demokracie. Vzhľadom na to, že na definovanie demokracie a rozhodovanie o príslušnosti k demokratickému klubu existuje

¹¹¹ Austrálii zasáhnu smrtící sucha, varují vědci, 9.7.2008, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/priroda/clanek.phtml?id=610238>

¹¹² Světové hnutí za demokracii v Sao Paulu, 2000, Jiri Pehe, dostupné na <http://www.pehe.cz/clanky/2000/svetove-hnuti-za-demokracii-v-sao-paulu>

veľa prístupov, Huntington si vybral jeden z nich a to procesuálnu demokraciu. Tá spočíva v jednoduchom sústredení sa na skutočnosť, či v krajine prebiehajú pravidelné a slobodné voľby s možnosťou participácie všetkých občanov vo voľbách a slobodnou účasťou opozičných strán. Hoci sa v Huntingtonovom diele tento prístup ukázal ako najsprávnejší, pri hlbšom štúdiu africkej problematiky hlavne v období od 90-tych rokov je zjavné, že s týmto prístupom nevystačíme.

„V dobe explózie demokracie, ktorá prebehla v rokoch 1985-1995, došlo po celom svete k rýchlemu rozšíreniu procesuálnej demokracie; dôležitú úlohu zohrali strategické dohody elít. Spočiatku sme mali tendenciu považovať akýkoľvek režim, ktorý povolil usporiadanie slobodných a spravodlivých volieb, za demokraciu. Mnoho nových demokracií ale trpí masívnou korupciou; nedokážu zaviesť vládu práva, čo je to, čo robí demokracie efektívnymi. Dnes preto stále viac pozorovateľov zdôrazňuje nedostatočnosť procesuálnej demokracie, „hybridnej“ demokracie, „autoritárskej“ demokracie a iných typov nepravdej demokracie, v ktorých môžu politické elity do značnej miery ignorovať preferencie obyvateľstva. Preto je dôležité rozlišovať medzi efektívnymi a neefektívnymi demokraciami. Esenciou demokracie je to, že dáva moc bežným občanom... [V]šadeprítomná korupcia robí...krajiny oveľa menej efektívnymi v tom, ako reagujú na priania občanov.“¹¹³

3.2.1. Ústava

Jedným z najväčších slabín súčasného demokratizačného procesu v Afrike je pretrvávajúca katastrofálna nevhodnosť inštitucionálneho usporiadania. Nevhodný inštitucionálny rámec v Afrike zaviedli kolonizátorské krajiny. Od tej doby sa tento systém v mnohých krajinách len málo reformoval, a ak, tak nie v prospech demokracie, ale ďalšej centralizácie a za účelom ľahšieho a menej transparentného manévrovania so štátnou kasou.

ÚSTAVNÉ POSTKOLONIÁLNE DEDIČSTVO

Kolonizátorským krajinám v dobe ich nadvlády v žiadnom prípade nešlo o to vytvoriť v afrických krajinách transparentné, zodpovedné a participatívne vládne štruktúry. Miesto toho tu zriadili inštitucionálny systém, ktorý im umožňoval čo najviac vyťažiť zo surovinového bohatstva týchto krajín. Prvá nádej Afričanov zmeniť tento

¹¹³ O vzťahu rozvoje a demokracie, 29.4.2009, dostupné na <http://www.revuepolitika.cz/clanky/97/o-vztahu-rozvoje-a-demokracie>

system sa teda objavila v čase dekolonizácie. Nacionalistickí vodcovia Afričanom sľubovali, že dekolonizácia im umožní vybudovať systém, kde budú môcť krajiny a ich občania sami rozhodovať o svojom prírodnom bohatstve, ťažiť z jeho výnosov a konečne sa tak zbaviť chudoby.

Nič z týchto sľubov sa však nevyplnilo. Africkí nacionalisti sa ukázali byť hŕstkou novodobých utláčateľov, ťažiacich zo štátneho majetku a predovšetkým z nerastného bohatstva sami pre seba. Inštitúcie zdedené z čias kolonializmu vybavovali týchto vodcov takmer neobmedzenými právomocami, vrátane dispozície s prírodnými zdrojmi. Ochota novopečených lídrov krajín vzdať sa takýchto právomocí sa pohybovala na bode mrazu. Pripomeňme opäť výrok Roberta Dahla, ktorý výstižne poznamenal: „Na to, aby týmto zvodom odolali, museli by títo vodcovia byť obdarení zázračnou schopnosťou odriekania.“¹¹⁴ „Tak došlo k tomu, že postkoloniálna verejná správa týchto krajín sa vyznačovala veľmi vysokou mierou korupcie, dobývania renty a ďalších foriem politického oportunizmu.“¹¹⁵

Prijímanie nových postkoloniálnych ústav, v prípade krajín kde prebehlo, sa dialo bez akejkoľvek diskusie so širokými vrstvami a samozrejme bez najmenej participácie občanov na jej schvaľovaní. Nové ústavy teda ponechali nevhodnú inštitucionálnu štruktúru bez zásadných prodemokratických zmien a v žiadnom prípade nezaručili účasť obyvateľstva na vládnutí. Práve naopak. „Noví vládcovia odmietli vytvoriť systém občianskej participácie, vybudovali značné bariéry vstupu na ekonomické aj politické trhy a sprivatizovali pre seba postkoloniálny štát, premeniac ho na prostriedok akumulácie súkromného kapitálu zo strany vládnucej triedy“.¹¹⁶

ÚSTAVNÉ „REFORMY“ POČAS DEMOKRATIZÁCIE 90-tych ROKOV

Ďalšia príležitosť pokúsiť sa o ústavnú a inštitucionálnu reformu sa naskytla až počas demokratizačnej vlny 90-tych rokov. Okrem základnej demokratickej požiadavky - zavedenia periodických volieb - dochádza tentokrát v mnohých prípadoch aj k rozsiahlejšej ústavnej revízii.

Ústavná reforma by mala zahrňovať „reštrukturalizáciu armády, transformáciu byrokratického aparátu, revitalizáciu súdnictva,....garanciu základných práv a slobôd a

¹¹⁴ Robert Dahl, *O demokracii*, str. 151-152

¹¹⁵ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str.84

¹¹⁶ tamtiež, str. 111

ochranu práv menšín“.¹¹⁷ Další poukazujú na potrebu vzpruženia občianskej spoločnosti, oddelenie výkonnej moci od justície, zavedenie predvídateľných a transparentných mechanizmov vládnutia, obmedzenie moci vládcov a „podvládcov“ v celej krajine, odbúranie vzťahov patrón – klient, široké vzdelávanie spoločnosti o otázkach demokracie a zvyšovanie politickej kultúry občanov.¹¹⁸ Bez týchto zásadných zmien sa demokracia v krajinách nemôže natrvalo usadiť.

K ústavnej reforme pristúpili rôzne štáty rôzne. Ako sme videli v prvej časti, frankofónne krajiny zvolili zvolanie národnej konferencie. Iným modelom bola prezidentská vyhláška (presidential fiat) a objavili sa aj prípady revolučnej zmeny vlády a následného zavedenia demokratických reforiem. Národné konferencie umožnili zorganizovať hromadnú diskusiu zástupcov všetkých hlavných skupín obyvateľstva a až po prijatí demokratickej ústavy touto konferenciou boli vypísané voľby. V prípade prezidentskej vyhlášky boli najprv vypísané voľby, ktoré dali vzniknúť prechodnej vláde. Táto prechodná vláda následne vypracovala ústavu a krátko na to sa konali ďalšie voľby vedúce tentokrát k ustanoveniu regulérnej vlády na príslušné volebné obdobie.¹¹⁹

Proces ústavnej reformy v novovznikajúcich demokraciách však v mnohých krajinách čelí vážnym problémom. Rôzne etnické, náboženské či jazykové skupiny, ktoré sú zrovna pri moci, sa snažia do ústavy presadiť pravidlá, ktoré ich zvýhodnia, prípadne im umožnia udržať si moc a všetky súvisiace výhody. Preto niektorí analytici upozorňujú, že je dôležité, aby proces vytvárania ústavy nebol riadený zhora, ale zdola, zo širokej základne hlavných skupín obyvateľstva. Len to zaručí vytvorenie mechanizmu umožňujúceho participáciu všetkého obyvateľstva na vládnutí.

Napriek lepším výsledkom inštitucionálnej reformy v porovnaní s obdobím dekolonizácie je hĺbka uskutočnených reforiem podľa mnohých odborníkov príliš malá. Podľa najnegatívnejších analýz „demokracia neznížila mieru korupcie a zneužívanie vládnych postov...nevykorenila porušovanie ľudských práv...a nepresadila väčšiu zodpovednosť. V podstate napriek politickému pluralizmu, nezamestnanosť, chudoba,

¹¹⁷ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str.52

¹¹⁸ Tamtiež str. 38

¹¹⁹ Tamtiež, str.118

zločinnosť...a všeobecný spoločenský úpadok vzrásťli.“¹²⁰ Zatiaľčo koloniálna štátna štruktúra zvýhodňovala európske veľmoci, súčasný systém nahráva vládnucim elitám. V mnohých afrických krajinách je naďalej pri moci malá vládnuca skupinka – spravidla rasovo či etnicky jednotná – ktorá štát využíva k utláčaniu a vykorisťovaniu jej obyvateľov. „Vláda, tak ako ju pozná západný svet, neexistuje v mnohých afrických krajinách. Čo existuje tu je gangsterský (mafiansky) štát ovládaný skupinou darebákov, podvodníkov a kleptokratov, ktorí používajú štát ako prostriedok obohatenia seba, svojich kumpánov a príbuzných a vylučujú všetkých ostatných.“¹²¹

Negatívom takýchto inštitucionálnych nedostatkov je nielen demokratický deficit, ale aj vážne prekážky hospodárskeho rozvoja. Pritom zďaleka nejde len o nepríťažlivosť takéhoto právneho a politického prostredia pre zahraničných investorov a nevhodnosť pre potenciálnych domácich investorov. Istá štúdia poukázala na to, že hlavnou príčinou africkej chudoby a katastrofálnej makroekonomickej výkonnosti vyplýva z neexistencie kvalitných demokratických inštitúcií. Okrem toho táto štúdia dokázala, že táto nekvalita inštitúcií je dôležitejšou príčinou chudoby než nekompetentné líderstvo. Často sa v minulosti poukazovalo na takzvané „chyby“ či „omyly“ vládnych lídrov. Ukazuje sa však, že skôr než o omyly šlo často o úmyselné zavádzanie takýchto programov a opatrení, s cieľom inštitucionalizovať pre lídrov výhodné mechanizmy.¹²² Ani zvyšovanie kvalifikácie a kompetencie politických lídrov teda nie je riešením ústavnodemokratického defecitu v Afrike.

Ďalšou príčinou súvisu chudoby s nekvalitnými inštitúciami je neúčinnosť rozvojovej pomoci. Často sa poukazuje na to, že rozvojová pomoc štátom nepomáha, ale naopak škodí. Analýza podobného tvrdenia je komplikovaná skutočnosťou, že za bipolarity rozvojová pomoc nebola mienená „čestne“ a maskovala sa ňou podpora (často vojenská) spriatelénym režimom. Napriek tomu je jasné, že aj po bipolarite zostáva rozvojová pomoc neúčinnou. Je tomu tak hlavne z dôvodu veľkej netransparentnosti, skorumpovanosti a snahe elít tieto rozvojové prostriedky ukoristiť pre seba, čo im dané inštitúcie bez problémov umožňujú. Krajina, ktorá nie je schopná skutočne absorbovať rozvojovú pomoc a venovať ju na určené ciele si tak nielen nepomôže, ale si dokonca škodí, lebo finančné prostriedky sú zdrojom upevnenia moci vládnucich elít.

¹²⁰ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str.51- 52

¹²¹ Tamtiež, str. 97

¹²² tamtiež, str.107

Aké sú súčasné perspektívy ústavných a teda inštitucionálnych reforiem v afrických štátoch? „Budú [štátnici] ochotní podstúpiť [ústavné reformy]...a obmedziť tak svoju schopnosť ťažiť z oportunistického správania, korupcie a dobývania renty? Pravdepodobne nie. Avšak ako vidíme na prípade zrušenia apartheidu v Juhoafrickej republike a z rozpadu ďalších autoritárskych systémov v iných častiach Afriky, ... občianske organizácie majú možnosť ... iniciovať a uskutočniť program demokratickej rekonštrukcie. Teda silný a vytrvalý tlak z týchto organizácií, spojený s istou mierou pomoci externých aktérov...môžu na kontinente vytvoriť prostredie vedúce k prodemokratickému pretváraniu ústav.“¹²³ Podkapitolu teda uzatvárame s tým, že na zlepšenie ústavnosti bude treba posilniť občiansku spoločnosť a ďalšie argumenty na podporu tohto tvrdenia nám poskytne ďalšia podkapitola. Poďme teda preskúmať, či sa občianska spoločnosť v Afrike skôr vzmáha alebo upadá.

3.2.2. Občianska spoločnosť, NGOs a médiá

Ako sme videli v druhej kapitole, občianska spoločnosť výrazne prispela k tretej demokratizačnej vlne v Afrike. Občianska spoločnosť, ktorá sa koncom 80-tych rokov vynára, pritom nie je pre Afriku novinkou. Afrika má v skutočnosti silno rozvinutú tradíciu občianskej spoločnosti. Robustná občianska spoločnosť stála aj za dekolonizačnými silami v 60-tych rokoch, potom však bola novými diktáturami násilne potlačená a takmer úplne zlikvidovaná či aspoň umlčaná. Jej vynorenie sa na konci 80-tych rokov je teda jej obnova, nie vytvorenie. Podoba tejto občianskej spoločnosti mala v čase dekolonizácie formu mládežníckych a literárnych krúžkov, odborových zväzov. Na konci osemdesiatych rokov to zas boli učiteľské a študentské asociácie, právnické komory, zväzy obchodníkov, odborové zväzy a cirkvi, kto sa ujal protidiktátorského odboja.

Aj po demokratických prechodoch inštitúcie občianskej spoločnosti naďalej zohrávajú významnú úlohu v konsolidácii novodemokratických režimov. Napríklad juhoafrický demokratický inštitút IDASA zohral kľúčovú úlohu v iniciovaní komisie pravdy pre JAR a prispel tak k národnej jednote v postapartheidnom usporiadaní. Skupina pre štúdium a výskum demokracie a ekonomického a sociálneho rozvoja v Afrike

¹²³ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str.132

(GERDDES-Afrique) zas pomohla preklenúť napäté obdobie pri odovzdaní vlády doterajším prezidentom Soglom novozvolenému prezidentovi Kérékouovi v roku 1995.¹²⁴

Obrovským pozitívom je, že klesá radikálnosť občianskych združení, ktorá im bola vlastná pri demokratizačných prechodoch a naopak rastie ich umiernenosť, ochota prijímať kompromisy a viesť konštruktívny dialóg.

Hlavným prínosom aktivít občianskej spoločnosti je však tlak na väčšiu transparentnosť vládnutia. Stávajú sa teda strážnym psom demokracie. Dochádza k rozvoju slobodnej tlače, postupne sa objavuje investigatívna žurnalistika. Zvýšená pozornosť sa venuje zaobchádzaniu vlád s verejnými výdavkami a na sledovanie korupcie vznikajú skupiny monitorujúce korupciu. Výskumné skupiny ako IDASA a CDD-Ghana monitorujú vládne autority vo svojich krajinách. Dochádza tiež k rozvoju organizácii na ochranu ľudských práv a dochádza k častému vytváraniu úradu ombudsmana. Vznikajú skupiny monitorujúce voľby.

Mnohé ďalšie príklady pozitívneho pôsobenia a rozvoja občianskych spoločností nachádzame v podkapitole 2.4. Prodemokratické zmeny. Občianska spoločnosť je celkovo v Afrike zatiaľ nedostatočne rozvinutá a v mnohých prípadoch aj slabá. Napriek všetkému sa však naďalej rozvíja a kontinuitu tohto procesu možno očakávať aj v budúcnosti. Okrem ekonomického pozitíva teda pridávame aj optimizmus vyplývajúci z prodemokratických inštitúcií. Tento záver sa zakladá na ústrednej úlohe občianskej spoločnosti ako hlavného faktora ovplyvňujúceho reformu ústavy a štátnych inštitúcií. Vzhľadom na to, že sú tieto perspektívy pozitívne, možno očakávať v krajinách, kde sa tento pozitívny vývoj podarí udržať ďalšie pokroky.

V súvislosti s globálnymi perspektívami občianskych spoločností sa niekedy objavujú obavy, že globalizácia povedie k jej oslabeniu. Pre protiargument siahneme opäť po Vorlíčkovi: „Globalizácia... nevedie k zániku malých komunit, iba k ich väčšej priestupnosti (otvorenosti v rámci väčšej pospolitosti) a vzájomnému prekryvaniu (jednotlivci sú členmi mnohých...komunit...)“. ¹²⁵ Ani vonkajšie hrozby teda progres úrovne občianskej spoločnosti neohrozia.

¹²⁴ Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress* str. 101

¹²⁵ Vorlíček Jan, Vostrovská Zdena - *Úvod do hospodářské a sociální politiky*, str. 22-23

3.3. HODÍ SA DEMOKRACIA PRE AFRIKU?

V Afrike pred kolonializmom zo strany európskych veľmocí nebola príliš rozvinutá inštitúcia štátnosti. Hlavnou príčinou tejto skutočnosti bolo riedke osídlenie. „Rozptýlenie sídiel a veľké vzdialenosti sťažovali dopravu, obmedzovali možnosti mocných privlastniť si prebytky a bránili vzniku gramotných elít a formálnych inštitúcií. Ponechávali poľnohospodárom značnú slobodu a tiež prekážali vytvoreniu štátu, napriek mnohým úskokom, ktoré si vymýšľali vodcovia, aby si ľudí pripútali k sebe.“¹²⁶ K vytvoreniu niekoľkých štátnych útvarov v africkej histórii predsa len došlo, a netýkalo sa to len Egypta. V týchto štátoch bol často hlavným zdrojom štátnych príjmov obchod z otrokmi (ktorí tu bol zavedený dávno pred európskym kolonializmom). Vznikli tu iné systémy vyrovnávania sa s rôznymi spoločenskými problémami než na západe.

Kolonializmus rozdelil kontinent do umelých celkov, zlúčiac tak najrôznejšie (často znepriatelené) kmeňové, etnické aj náboženské skupiny do jedného štátu. To má negatívny vplyv na štátnu správu. Navyše táto skutočnosť vedie k častým násilným konfliktom a občianskym vojnám. V Afrike neexistuje národný štát v takej podobe ako na západe. Aj lojalita občanov voči týmto umelým celkom býva spravidla slabá.¹²⁷ Politické strany aj v demokratických krajinách bývajú úzko späté s konkrétnymi etnickými skupinami. Demokratické voľby potom bývajú často nasledované výbuchom etnického násillia.

Často sa preto argumentuje, že západné demokratické modely nie sú pre Afriku vhodné. Hlavným zástancom tejto myšlienky je Fareed Zakaria. Pre našu štúdiu hrá táto otázka rozhodujúcu úlohu, lebo ak sú podobné úvahy opodstatnené, sú na mieste pochybnosti o možnosti ďalšieho prehĺbovania demokratizačného procesu a jeho rozšírenia na ďalšie krajiny.

Voči týmto teóriám môžeme vzniesť niekoľko protiargumentov. Jedným z nich je, že príčinou neúspechu demokracií je dosiaľ nedostatočne rozvinutá politická kultúra. K jej rozvoju však dôjsť môže a postupne v mnohých štátoch aj dochádza. Ďalej si všimnime, že africká kultúra obsahuje aj prvky vyhovujúce demokratickému modelu. Afričania majú veľký zmysel pre kolektívne riešenie problémov teda participáciu. Toto hrá všanc vysoko

¹²⁶ Iliffe John - *Afrika a Afričané*, str. 11

¹²⁷ Historie.eu (cs): Konec evropského kolonialismu, 22. 2. 2009, autor: ČT24, dostupné na <http://www.ct24.cz/textove-prepisy/historie-eu-cs/46463-konec-evropskeho-kolonialismu/>

decentralizovanému modelu - možno ešte špeciálne prispôsobenému africkej mentalite - ktorý však je regulárnou formou demokracie. Mohlo by ísť o nejakú modifikovanú formu federalizmu. Tento model nie je možno veľmi rozšírený, ale je určite funkčný a celkom určite aj demokratický. To je v príkrom rozpore so súčasnou africkou realitou kde je vládna moc značne centralizovaná. Miesto špekulácií o nemožnosti zavedenia „skutočnej demokracie“ na vládnej úrovni by sa možno medzinárodné spoločenstvo malo sústrediť na monitorovanie (nehovoriac o podpore) krajských a okresných volieb a efektívnosti ich vládnutia.

Iným argumentom je, že inštitucionálne a politické riešenie zložitej etnickej a kmeňovej roztrieštenosti a z nej vyplývajúcich problémov možno existuje. Problémom je len náročnosť zriadenia takéhoto systému z dôvodu politickej moci súčasných elít. Na podporu tohto argumentu uveďme prípad ostrova Maurícius. Koloniálnou veľmocou ovládajúcou Maurícius bola Británia. Táto sa po rozmachu národno-oslobodzovacích hnutí po druhej svetovej vojne rozhodla, že sa z ostrova dobrovoľne stiahne, aby predišla podobnému vývoju. Rozhodla sa pre postupné odovzdávanie mocenských štruktúr miestnym politickým elitám. Taktiež pomáhala s vypracovaním demokratickej ústavy, ktorá riešila zložitú problematiku etnicity a náboženskej roztrieštenosti. Keď sa potom postupne z ostrova do roku 1964 stiahla a ponechala krajinu s takto vybudovanými inštitúciami, zavládla tu hneď demokracia a na ostrove od tej doby funguje relatívne stabilne pretrvávajúca.¹²⁸

Ako sme videli v časti o ústavnosti, po dekolonizácii sa okamžite chopili moci miestne elity a zavádzajúc prodemokratické reformy znamenalo obmedzovať rozsiahle právomoci, ktoré im koloniálne inštitúcie zanechali. To bolo prirodzené v rozpore s ich materiálnymi a mocenskými záujmami. Môžeme teda skonštatovať, že západné veľmoci Afrike výrazne uškodili tým, že sa rázne stiahli a nechali krajiny, ktoré samy rozvrátili, v totálnom chaose. Príklad Mauríciu zároveň ukazuje, že africké spoločnosti dokážu zvládať demokraciu, problémom je však patová situácia ústavnej reformy, ku ktorej sa nikto neodhodlá a z ktorej sa len ťažko hľadá východisko. Ako sme videli v predošlých častiach celé toto bremeno ústavnej reformy ponesie občianska spoločnosť.

Argumenty rasových „vedcov“ tvrdiacich, že čierna rasa nemá dostatočne rozvinuté mentálne a kognitívne schopnosti, aby mohla realizovať trhovú ekonomiku a

¹²⁸ Říchová Blanka - Vládní modely v parlamentních systémech, Str. 169-170

demokraciu považujeme za okrajové a nevedecké, a nebudeme sa nimi vážnejšie zaoberať. Jediné čo uvedieme (a čím všetky tieto tvrdenia zmetieme zo stola), je analýza evolučných biológov a evolučných psychológov. Títo jasne poukazujú na to, že od doby expanzie Homo sapiens sapiens z Afriky do zvyšku sveta sa ľudský genóm zmenil len minimálne, a v oblasti mysle takmer vôbec. „To znamená, že celá história ľudskej civilizácie a kultúry ... až po súčasnosť nie je z hľadiska konštrukcie ľudskej mysle relevantná.“¹²⁹

Ďalšou problémovou oblasťou je etnicita. Vráťme sa opäť k štúdii Ingleharta a Welzela a pripomeňme si, že v bohatých krajinách sú ľudia menej xenofóbny a tieto krajiny sú menej náchylné na občianske vojny. K podobnému záveru dospieva aj Filip Tesař vo svojich analýzach etnickej problematiky. „Stupeň modernizácie je priamo úmerný nenásilným a nepriamo úmerný násilným protestom: čím modernejší štát, tým skôr to odradzuje od násilia.“¹³⁰ Nakoniec si pripomeňme Dahlovu teóriu, že pri nedostatku finančných zdrojov sa konflikt často mení na hru s nulovým súčtom, pretože si strany kompromis s nedostatku financií nemôžu dovoliť. Všetky tieto teórie opäť smerujú k zisteniu, že demokracia je drahá, a etnická problematika z tohto pravidla nie je výnimkou.

Aby sme sa však stále neopakovali blahorečením a mesianizovaním ekonomického pokroku, pozrime sa na eventuality riešenia problémov etnicity aj z iného uhlu. Napríklad už zmieňovanej eventualite prechodu na vysoko decentralizovaný federálny systém. Hoci snaha o zavedenie federácie v Nigérii a Kamerune zlyhala, mnohí odborníci naďalej veria, že je tento prístup najlepším riešením.¹³¹ Vo svete existuje niekoľko prípadov úspešných vyspelých demokracií v ktorých je zároveň výrazný prvok etnickej, národnostnej či náboženskej heterogenity. Sú to napríklad Kanada, Švajčiarsko, USA, Belgicko, Holandsko. Tieto systémy môžu africkým národom poskytnúť isté návody, ako sa dá multietnický štát zvládať. O tom, že by sa o to mali pokúšať svedčí niekoľko dôležitých zistení. Ako hovorí Robert Dahl, „ich skúsenosti, ... ukazujú, že v krajine, kde všetky ostatné podmienky sú pre demokraciu priaznivé, je možné potenciálne nepriaznivé dôsledky odlišnosti kultúr obvykle zvládať.“¹³² Ďalej upozorníme, že aj v demokraciách

¹²⁹ Evans Dylan, Zarate Oscar, *Evoluční psychologie*, str. 45-46

¹³⁰ Tesař Filip – *Etnické konflikty*, str. 172

¹³¹ Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, str. 129

¹³² Dahl Robert, - *O demokracii*, str. 136

sa z času načas objavujú konflikty medzi jednotlivými skupinami. Ide však o „konflikty nenásilné alebo konflikty nízkej intenzity.“¹³³ Aj zriadenie vhodného štátneho zriadenia a volebného systému môže teda Afriku výrazne posunúť k demokracii a zmierniť úroveň násilia v jej krajinách.

Ako lákavé sa niektorým môže javiť riešenie prerozdeliť štátne územia podľa prirodzených predkoloniálnych a etnických hraníc. Tento postup by však mohol viesť prepuknutiu veľkej vlny násilia na celom kontinente. Zdá sa že si to uvedomujú aj lídri afrických krajín, panuje totiž medzi nimi jednohlasná zhoda v tom, že hranice sa za žiadnych okolností meniť nebudú. „Tento princíp je taktiež súčasťou Charty Organizácie africkej jednoty z roku 1963, a na jeho pretrvávajúcej platnosti sa krajiny dodnes zhodnú. V neposlednom rade ich k podpore statu quo vedie obava, že uznanie secesie iného štátu by legitimizovalo podobné aspirácie v ich vlastnom štáte.“¹³⁴ O podobnom projekte môžeme teda s istotou povedať že je celkom nerealistický

Je celkom zrejmé, že sme túto problematiku úplne nevyčerpali, ale vzhľadom k rozsahu práce to ani nebolo našou ambíciou. Dôležité je zistenie, že oprávnenosť spomínaných teórií nie je jednoznačná a existuje teda šanca, že perspektívy postupnej demokratizácie zostávajú naďalej v hre. Že je tento proces pomalý nás nemusí myliť. Ako poznamenal Juraj Chmiel: „My sme sa v Európe demokracii učili štyristo rokov. Oni sa to majú naučiť za pár rokov či desaťročí.“¹³⁵

Na záver uvedme, že podľa vyššie uvedenej Inglehartovej a Welzelovej štúdie, hospodársky pokrok vedie zákonite k určitým kultúrnym zmenám. Pokiaľ teda v súčasnosti Afričania na demokraciu nie sú pripravení, netreba to brať ako nemenné status quo. V tejto súvislosti sa často objavujú moralizačné úvahy niektorých romantikov o potrebe zachovania jedinečnosti kultúr. V tejto chvíli sa preto musíme vrátiť k úvodným odstavcom tejto podkapitoly, a položiť si otázku, či by prirodzený vývoj v Afrike niekedy viedol k demokracii alebo inému mierovému a stabilnému spoločenskému usporiadaniu. Vzhľadom na neexistujúcu štátnosť znie odpoveď jednoznačne nie. Na druhej strane sme svedkami toho, že mnohé konfuciánske a hinduistické štáty úspešne zavádzajú demokratické zriadenia a neprichádzajú pri tom o podstatnú časť svojej kultúrnej

¹³³ Tesař Filip – *Etnické konflikty*, str. 172

¹³⁴ Volenec Otakar – *Aktuální otázky mezinárodních vztahů*, str. 9 - 10

¹³⁵ Strašná řevnivost, časopis Reflex 11/2008, dostupné na <http://www.reflex.cz/Clanek31409.html>

bohatosti. Debaty o nevhodnosti importu západných hodnôt a politických štruktúr sa teda nezdajú byť príliš opodstatnené. Demokracia je praktický a veľmi užitočný vynález, rovnako ako koleso alebo oheň, a je správne snažiť sa o všeobecné rozšírenie jeho „používania“. Nesmieme taktiež zabúdať, že tradičná africká kultúra či náboženstvá uznávajú množstvo praktík odporujúcich základným ľudským právam. Domnievam sa, že ľudské práva sú dôležitejšie než kultúra. Okrem toho sa predkoloniálny systém vyznačoval obchodovaním z otrokmi a kmeňovými a etnickými vojnami (tiež nie sú len dôsledkom kolonializmu). Demokracia má tendenciu vytvárať harmonické spoločenstvá, napomáha mierovému riešeniu konfliktov a umožňuje ľuďom všestranný rozvoj. Tieto výhody sú dôležitejšie než zachovanie tradičných kultúr v ich plnom rozsahu. Na záver si dovoľím osobnú poznámku, že v rozsahu, v akom sa to kultúrnym tradíciám nikdy nepodarí, umožňuje demokracia väčšine ľudí, občanov, byť šťastnejšími.

ZÁVER

Po dekolonizácii sa Afrika dlhé desaťročia točila v začarovanom kruhu (ktorý samozrejme nebol začarovaným kruhom chudoby ale zložitým kruhom politicko-ekonomickým). Teraz sa ale ukazuje, že kruhová schéma je v Afrike definitívne prekonaná. Krajiny vykročili v ústrety pokroku, ekonomickému rozvoju, demokratizácii, politickej liberalizácii a dosiaľ nevídanému rozvoju dlho potláčanej občianskej spoločnosti. Pokroky sa niektorým môžu zdať príliš pomalé a nedostatočné. Rozhodujúce však je, že k nim dochádza a spätný chod je vždy menej významný než posun vpred. Objavujú sa aj celkom pesimistické prognózy, ktoré africkú budúcnosť vidia čierno, a hoci pripúšťajú, že boli dosiahnuté pokroky, ich ďalšiemu rozvoju dávajú len malú šancu. Po dôkladnom spracovaní témy africkej demokratizácie sa však s týmito prognózami nestotožňujeme.

Afrika teda jednoznačne kráča správnym smerom. Za pravdu musíme dať skeptikom ohľadom rýchlosti tohto pokroku. Ak sa splnia najpesimistickejšie predpovede, Afrika si na svoju chvíľu ešte pekné storočie počká. (Možno sa tak vyplnia prognózy, že 21. storočie bude Ázijské a 22. Africké.) Na druhú stranu sa objavujú nové, nečakané a nesmierne pozitívne faktory. Okrem kľúčovej úlohy Číny je to aj znovuoživenie občianskej spoločnosti so všetkými pozitívnymi implikáciami a kontinuita tohto procesu.

Demokratizácia a riešenie najrôznejších finančných a ďalších problémov by sa však mali stávať čoraz viac africkou záležitosťou. Iniciatívy musia prichádzať čím ďalej tým viac od samotných Afričanov. Západné krajiny sa rozvojovou pomocou a najrôznejšími štrukturálnymi či inými programami v minulosti už veľakrát pokúšali maskovať v skutočnosti úplne iné záujmy na tomto kontinente a Afrike nimi v skutočnosti viac uškodili než pomohli, na čom sa odborníci vzácné zhodnú. Idealistických politikov typu Barack Obama je v politike ako snehu na Sahare, a Afrika si po svojich bývalých skúsenostiach nemôže dovoliť slepo dôverovať rozvojovej rétorike západných mocností, ktorou tieto často maskujú svoje surovinové, potravinové a iné záujmy. Je čas aby Afrika povstala zdola, nie z príčinenia západných pseudomesiášov. Vďaka výraznému pokroku v ekonomickej oblasti a budovaní občianskej spoločnosti na to Afrika začína mať čím ďalej tým viac síl a kapacít.

ZOZNAM LITERATÚRY

Knižné publikácie

- 1) Benson Charlotte, Clay Edward - *The impact of Drought on Sub-Saharan African Economics*, A preliminary Examination, The World Bank, Washington, D.C., 1998, ISBN 0253-7494
- 2) Dahl Robert – *O demokracii*, pruvodce pro občany, 1. vydanie 1998 Yale University, New Heaven and London, ceske vydanie 2001, Praha, Portal, ISBN 80-7178-422-2
- 3) Dvořáková Vladimira, Kunc Jiri - *O přechodech k demokracii*, Sociologické nakladatelství, Praha, 1994, ISBN 8090142486
- 4) Evans Dylan, Zarate Oscar, *Evoluční psychologie*, 2002, Praha, PORTÁL, ISBN 80-7178-611-X
- 5) Gyimah-Boadi E. - *Democratic reform in Africa: The quality of progress*, 2004, vyd. Lynne Rienner, ISBN 1588262219
- 6) Hyden Goran, Leslie Michael, Ogundimu Folu F., Editors – *Médiá and democracy in Africa*, Transnational Publishers, New Brunswick (USA) and London (UK), 2. vydanie (2007), ISBN: 0-7658-0980-X
- 7) Huntington Samuel P. - *Třetí vlna demokratizace na sklonku dvacátého století*, Centrum pro štúdium demokracie a kultúry, CDK 2008, prvé vydanie 1991, ISBN 978-80-7325-156-7
- 8) Kwasi Fosu, Augustin, M. Nsouli, Saleh, Varoudakis Aristomene – *Policies to promote competitiveness in manufacturing in sub-Saharan Africa*, IMF/AERC/OECD, 2001
- 9) Iliffe John - *Afrika a afričané, dějiny kontinentu*, Vyšehrad, Praha 2001, ISBN 80-7021-468-6
- 10) Mukum Mbaku, John; Omozuanvbo Ihonvbera, Julius - *The transition to democratic governance in Africa: The continuing struggle*, PRAEGER, Westport, Connecticut, London, 2003, ISBN 0-275-97505-3
- 11) Risse Thomas, C. Ropp, Stephen, Sikkink Kathryn, *The power of human rights*, 2000 Cambridge studies in international relations, ISBN 0 521 65093 3
- 12) Říchová Blanka - *Vládní modely v parlamentních systémech*, Praha, 2006, Univerzita Karlova, ISBN 80-86731-03-0

- 13) Šimůnková Tereza - *Promeny Afriky pod vlivem cinských investic*, 2008, VŠE,
Bakalárska práca
- 14) Tesař Filip - *Etnické konflikty*, 2007, PORTÁL, ISBN 978-80-7367-097-9
- 15) Volenec Otakar - *Aktuální otázky mezinárodních vztahů*, 2004, Praha, Středisko
mezin.studií Jana Masaryka, Fakulta mezinárodních vztahu, ISBN 80-245-0813-3
- 16) Vorlíček Jan, Vostrovská Zdena - *Úvod do hospodářské a sociální politiky*, 2005,
Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta národohospodářská, nakl. VSE
Oeconomica, ISBN 80-245-0954-7

Časopisy v neelektronické podobě

- 17) Hejkrlik Jiří, čl. *Změny klimatu a světové zemědělství*, Mezinárodní politika 9/2008,
ročník XXXII, ISSN 0943-7962
- 18) Vaňura Vladimír - *Ohniska napětí a příčiny ozbrojených konfliktů v Keni*,
Mezinárodní politika 02/2008, ročník XXXII, Ústav mezinárodních vztahů Praha, ISSN
0543-7962

Elektronické zdroje

- 19) Živě z Etiopie: Český byznys v Africe skomírá. Proč?, Roman Gaždík, 3.12.2009,
dostupné na
<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=654712>
- 20) Rwandský prezident Západu: Investujte v Africe jako Čína, 17.10.2009, dostupné na
<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=650075>
- 21) Mobily pomáhají chudým. Získají rady o pěstování i AIDS, 2.7.2009, dostupné na
<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=641361>
- 22) Facebook expanduje do Afriky. Mluví už svahilsky, 16.6.2009, dostupné na
<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=640082>
- 23) Mugabe a Tsvangirai jsou odsouzeni ke spolupráci, 17.9.2008, dostupné na
<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=616756>
- 24) Na východě Konga to opět jiskří. Hrozí nová válka?, Zdeněk Mihalco, 13.9.2008,
dostupné na
<http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=616409>
- 25) Austrálii zasáhnou smrtící sucha, varují vědci, 9.7.2008, dostupné na
<http://aktualne.centrum.cz/priroda/clanek.phtml?id=610238>

- 26) Soud v Zimbabwe: Výsledky voleb zveřejněny nebudou, 14.4.2008, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=602458>
- 27) Čínská loď se zbraněmi pro Mugabeho míří domů, 24.4.2008, dostupné na <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/Afrika/clanek.phtml?id=603166>
- 28) Speciál: Současné problémy Afriky
- 29) Miliarda lidí ve světě je bez lékaře, 7.4.2006, dostupné na: <http://aktualne.centrum.cz/zahranici/afrika/clanek.phtml?id=110645>
- 30) Historie.eu (cs): Konec evropského kolonialismu, 22. 2. 2009, autor: ČT24, dostupné na <http://www.ct24.cz/textove-prepisy/historie-eu-cs/46463-konec-evropskeho-kolonialismu/>
- 31) Freedom House, Democracy web, dostupné na <http://www.democracyweb.org/new-map/>
- 32) Africké dilema – kontinent rozdělený otázkou genetických modifikací, Nikola Hynek, 18.1.2004, dostupné na <http://www.globalpolitics.cz/clanky/africke-dilema.html>
- 33) Občanská válka v Libérii: Světlo na konci tunelu?, Vladimír Vaňura, 27. 10. 2003, dostupné na <http://www.globalpolitics.cz/clanek/liberie-obcanska-valka.html>
- 34) AIDS jako politický problém současné Afriky, Miroslav Bohdál, 6. 5. 2002, dostupné na <http://www.globalpolitics.cz/clanek/aids-Afrika.html>
- 35) Africké překvapení: Založíme zónu volného obchodu - David Havlíček, 7.11.2008, dostupné na: <http://fokus.respekt.cz/Africke-prekvapeni-Zalozime-zonu-volneho-obchodu-3115.html>
- 36) Dopady vstupu ČR do EU na zahraniční obchod s rozvojovými zeměmi – se zaměřením na země subsaharské Afriky, dostupné na www.mzv.cz/.../16626_14945_Dopady_vstupu_CR_do_EU_na_zahranicni_obchod.doc
- 37) Rast HDP Afriky tento rok pre krízu klesne o viac ako polovicu, 11.5.2009, dostupné na <http://openiazoch.zoznam.sk/info/zpravy/zprava.asp?NewsID=76506>
- 38) Světové hnutí za demokracii v Sao Paulu, Jiri Pehe, 2000, dostupné na <http://www.pehe.cz/clanky/2000/svetove-hnuti-za-demokracii-v-sao-paulu>
- 39) AIDS: vím to ... umírám! Přežily svoje rodiče přežijí i dětství? Číslo vydání 37/2008, dostupné na <http://www.reflex.cz/Clanek33608.html>

- 40) Strašná řevnivost, Reflex 11/2008, dostupné na
<http://www.reflex.cz/Clanek31409.html>
- 41) O vztahu rozvoje a demokracie, 29. 4. 2009, z časopisu Foreign Affairs, marec/april 2009, preložil a redakčne upravil Jan Klusáček.dostupne na
<http://www.revuepolitika.cz/clanky/97/o-vztahu-rozvoje-a-demokracie>
- 42) Klamná naděje pro Zimbabwe, 18.2.2009, dostupne na
<http://www.revuepolitika.cz/clanky/50/klamna-nadeje-pro-zimbabwe>
- 43) Politika hladu, Jak iluže s chamtivostí živí potravinou krizi, 21. 1. 2009, Z časopisu Foreign Affairs, november/december 2008, preložil a redakčne upravil Jan Klusáček.
dostupne na
<http://www.revuepolitika.cz/clanky/26/politika-hladu>

PRÍLOHA

Štáty podľa rastu HDP¹³⁶

Poradie vo svete	Štát:	Rast HDP (%):	Rok:
2.	Angola	19,1	2005
13.	Etiópia	8,9	2005
16.	Líbya	8,5	2005
20.	Konžská republika	8	2005
22.	Libéria	8	2005
31.	Mozambik	7	2005
32.	Sudán	7	2005
37.	Konžská demokratická republika	6,5	2005
42.	Sierra Leone	6,3	2005
44.	Nigéria	6,2	2005
48.	Senegal	6,1	2005
49.	Alžírsko	6	2005
50.	Čad	6	2005
54.	Mali	6	2005
55.	Svätý Tomáš a Princov ostrov	6	2004
66.	Gambia	5,5	2005
68.	Mauretánia	5,5	2005
74.	Keňa	5,2	2005
75.	Rwanda	5,2	2005
78.	Madagaskar	5,1	2005
79.	Zambia	5,1	2005
82.	Južná Afrika	4,9	2005
85.	Botswana	4,5	2005
86.	Burkina Faso	4,5	2005
87.	Niger	4,5	2005

¹³⁶ <http://www.zemepis.com/rhdp.php>

91.	Ghana	4,3	2005
93.	Tunisko	4,3	2005
103.	Uganda	4	2005
115.	Benin	3,5	2005
116.	Džibutsko	3,5	2002
117.	Namíbia	3,5	2005
125.	Komory	3	2005
126.	Maurícius	3	2005
132.	Kamerun	2,8	2005
142.	Somálsko	2,4	2005
144.	Guinea-Bissau	2,3	2005
147.	Stredoafrická republika	2,2	2005
148.	Gabon	2,1	2005
149.	Eritrea	2	2005
150.	Guinea	2	2005
155.	Maroko	1,8	2005
157.	Svazijsko	1,8	2005
166.	Burundi	1,1	2005
169.	Côte d'Ivoire (Pobrežie slonoviny)	1	2005
175.	Togo	1	2005
178.	Lesotho	0,8	2005
184.	Tanzánia	0	2005
187.	Guyana	-2,5	2005
189.	Malawi	-3	2005
190.	Seychely	-3	2005
192.	Zimbabwe	-7	2005